

SNOVANJA

Kranj, 18. novembra 1975 št. 5 — I. IX.

Janez Marenčič: Sorško polje

Nepomembna obletnica Simona Jenka

Ce se ob 140-letnici rojstva pesnika Simona Jenka (rojen 27. oktobra 1835 na Podreči) lotevam njegovega problema, se ga ne lotevam zastran stvari, ki bi zadevale Jenkovo mesto v slovenski poeziji po Prešernu, kajti zadevna vprašanja so v načelu rešena tudi za najnovejšo slovensko literarnozgodovinsko znanost, ki je prav v zadnjem desetletju prispevala tehtne analize o Jenkovi osebnosti in njegovem literarnem ustvarjanju, tako da je ob njih povsem jasno, kako Jenkov pomen za našo literaturo v objektivnem smislu raste. Studije in monografske obdelave, ki so jih napisali dr. France Bernik, dr. Janko Kos in dr. Boris Paternu, dokazujejo izjemno zanimanje novih generacij za pesnika Sorškega polja.

Ce se torej lotevam Jenkovega problema, se ga lotevam s stališča, ki zadeva ožje območje, torej v neposrednem življenjskem okolju, kjer smo mu najbližji, kajti znano je, da so Jenkove poslednje stvari povezane s Kranjem. Tu se je končala njegova nedohojena pot tragični okolščini, potem ko je

zaman skušal premagati neizprosno takratnih razmer, v katerih je usihal kot pesnik in kot človek. Tu po teh kranjskih ulicah je upal za zadnjim upanjem svojega življenja, ko si je, strt zaradi krivične in zlonamerne kritike svojih Pesmi (1865), ob beraški pisarski plači prizadeval opraviti zamujene študijske obveznosti in ustvariti družinsko srečo z Marijo Mandelčevno, sestro kranjskega sošolca in vajeveca Valentina Mandelca.

Gre preprosto za to, da opomnim na kulturni dolg, ki ga imamo do Simona Jenka. Izhajam iz misli, da književna velikana, kot sta Prešeren in Jenko, v stvarih, ki jih moramo opraviti že zaradi njihovih splošnih družbenih pomembnosti, ne moreta biti na vsem lepem breme zgolj neke podeželske občine, ampak bi morali te zadeve obravnavati tako, kot vse splošnorepubliške kategorije, a to se pravi, da bi tudi v tem primeru slovenska skupnost morala izkazovati svoj interes in biti v njem nenehno udeležena. To praktično pomeni: če je največji in človeško naj-

dragocenejši spomenik obeh velikih pesnikov njuno poslednje počivališče, imenovano Prešernov gaj, naj bi bila pietetna ureditev in vzdrževanje tega prostora obveznost vse slovenske skupnosti. Če bi bilo tako, ta izjemen kraj verjetno ne bi bil kamen spotike v občinskem merilu, ampak ponos v republiških mejah. Problem, da tako določen prostor ne zmoremo urediti in vzdrževati, ga zavarovati pred vsakdanjim nasiljem potrošniške družbe, potem ko smo se odločili, da oblikujemo nov kulturni objekt in da prvotno obliko popolnoma porušimo ter spremenimo stanje v novo kvaliteto, pač sodi že v kategorijo etike in estetike.

Isto vprašanje lahko obravnavam tudi v ožjem, občinskem okviru, da s tega stališča pregledam možnosti, ki bi vsaj na lokalni stopnji urejale ta vprašanja. V splošnem planu lahko ugotovim, da kultura ostaja navkljub raznoterim in številnim dogovorom na

(Nadaljevanje na naslednji strani)

tradicionalnem predzadnjem mestu dnevnih redov in da je kulturnemu politiku, če se že ukvarja s tem področjem, bliže metoda občasnih, bolj ali manj spektakularnih akcij, s katerimi potrjuje lastno obstojanje, kulturi pa ne daje temeljnih pogojev za normalno družbeno življenje v novem času, k čemur štejem zlasti nerazvitost kulturnih ustanov in ob tem škodljivo skromno udeležnost kulturnih delavcev v celotnem razmerju družbenih sil. Predlogi, ki bi spremenili takšno stanje v smislu, kot ga predlagajo kulturni delavci, drug za drugim propadajo v splošni upravni institucionalnosti.

Vsota nakazane problematike se v celoti izkazuje v odnosu do Jenka. Edini spomenik v Kranju je njegov nagrobnik, ki so ga Kranjčani postavili še v prejšnjem stoletju, mi pa kot družbena celota ne premoremo toliko zavesti, da bi uredili in vzdrževali Jenkov grob, ki je iz leta v leto bolj podoben zanemarjenemu kotu kot čemu drugemu.

Če ugotavljam, da imajo mnogi naši književniki, ne le Prešeren in Cankar, svoje rojstne hiše preurejene v dostojne literarne muzeje ter je v njih primerno predstavljeno njihovo življenje in delo, moram poudariti, da v tem pogledu za Jenka nismo napravili prav ničesar, in kar je še bolj očitajoče, Jenko ni nikjer v programu za kakšno tako ali podobno postavitev. Ze majhna domiselnost ljudi, ki vodijo Prešernov spominski muzej, bi ob podpori občinskih organov zmogla v Prešernovi hiši urediti tudi Jenkovo spominsko sobo, pri čemer mislim konkretno na pritično sobo ob vходу iz Tavčarjeve ulice. Tako bi na eni strani omogočili začetek sistematičnega zbiranja Jenkove dokumentacije in gradiva, po drugi strani pa bi z uresničitvijo takšnega predloga postavili osnovo za dolgoročnejši program.

Končno se mi zdi nujno, da bi Simonu Jenku morali v Kranju postaviti primeren javni spomenik. Pesnikovo poprsje bi na primer moglo stati pred poslopjem nove osnovne šole, ki nosi njegovo ime, je pa še marsikak primeren prostor v starem delu našega mesta.

Ko bi uresničili teh nekaj malenkosti, bi Jenko v Kranju dosegel vsaj del tistega, kar je od svojega neprijaznega nezakonskega rojstva zaman iskal, namreč svoj simbolni dom in bi bila tako vsaj v odnosu njegovih potomcev razrešena pesnikova najtežja travma, ki jo je pretresljivo izpovedal leta 1864 v pesmi Trojno gorje:

Gorje, kdor nima doma,
kdor ni nikjer sam svoj gospod;
naj križem svet preroma,
saj vendar tujec je povsod.

In še nekaj je, česar ne smemo prezreti: vsi bi se morali zavedati, da svojega odnosa do kulture v najširšem smislu družbenega pomena ne smemo prepuščati zgolj kratkemu odmevu proklamiranih besed, ampak nas mora obvezovati v dejanjih, s katerimi bomo današnjemu človeku nenehno kazali vrednost in nujnost stvari, ki naj bi bile sestavni del našega uravnane življenja. Res je namreč: če smo brezbrizni do Jenka, smo brezbrizni do kulture.

Visoka obletnica Jenkovega rojstva je nepomembna, pomembna pa je problematika, ki jo Jenko vzbuja s svojo nenehno navzočnostjo, tista problematika, ki nas stalno opozarja nase, in zato ni prav, če jo tako vztrajno odriavamo iz lastnega prostora.

France Pibernik

Med literaturo in dokumentom

Ob povesti Anice Gartner Požgana kmetija, izdalo in založilo ČZP Kmečki glas, Ljubljana 1975, 131 strani

Med širšim občinstvom leposlovje danes nima kdove kakšne cene, predvsem pa ni — tudi v najbolj popularni obliki — tako komercialno sprejemljivo, kot vzemimo, navivno slikarstvo, dobro in slabo, ter tista glasba, ki jo razširjevalci ponujajo kot ljudsko in ki jo del ljudstva sprejme kot tako. Proza takšne vrste, kot je Požgana kmetija, ki jo je napisala »nepoklicna« pisateljica kmečkega rodu, pa je za potrošniški svet sploh neuporabna. Zato takšno delo lahko nastane le iz čistega idealizma pa seveda iz neke notranje nuje, ki jo je Miško Kranjec svoj čas preprosto izrazil v stavku: »Nekaj bi vam rad povedal.« Pavle Zidar pa v vzkluku: »Nekaj me žene k zapisu teh stisk!«

Anice Gartner doslej nismo srečali v leposlovnem tisku, zato moremo sklepati, da Požgana kmetija ni plod dolgotrajnega ustvarjalnega razvoja, ampak je enkratni pisateljski izbruh, kot je npr. taboriščna kronika Franceta Križnarja Ne vdaj se, fant, ki jo je napisal takoj po vrnitvi domov, v radostnem občutju osebnega preroda. Anica Gartner se vključuje v tisti krog pisateljev, ki jim življenje ni dajalo dosti priložnosti za pisateljsko delo, vendar so, čeprav ne vedno prepričljivo, dovolj jasno izražali tegobe kmečkega življenja in časa, ki so mu pripadali. Tak je bil neutrudni Tilen Pavček iz Gorij pri Bledu, znan predvsem bralcem Mohorjevih knjig, ali pa — če posežemo v sosedno hrvaško književnost — Mihovil Pavlek Miškina, kateriga dela sicer nimajo pomembnejše literarne vrednosti, a so vseeno zanimiva in svojevrstna kot pretresljiv dokument o kmečkem življenju v Podravini po prvi svetovni vojni. Večje popularnosti pa nobeden od teh dveh ni dosegel; mislim na takšno, kot sta jo doživela recimo Finžgar ali Jalen s svojimi zgodbami iz vaškega življenja.

Nastanek Požgane kmetije so pobudile vojne strahote, kot jih je doživela avtorica v hribovitem svetu »med Blegošem, Lubnikom in Ratitovcem«. Čas NOB zavzema torej osrednji in najboljšežnejši del knjige, vsebinsko in logično pa ga dopolnjuje še dvoje poglavij, uvodno in zaključno, o življenju pred vojno in obnovi slovenske vasi po osvoboditvi.

Opis dogodkov je kronološki, obložen tudi z nepotrebnimi nadrobnostmi, ki ne prispevajo k trdnosti pripovedi. Ta je zdaj samouško okorna, zdaj okrepljena s smelo potezo izvirnosti, vseskozi pa jo spremlja opazno prizadevanje povedati resnico o tistem svetu, ki je v širši javnosti, posebej v literaturi, zamolčana. Kot da se dá ugotoviti iz dela, si Anica Gartner šteje bolj za svoje življenjsko kot literarno poslanstvo spregovoriti o zapostavljenosti gorskih

kmetov, ki so vseskozi trpeli, zlasti med NOB, po osvoboditvi pa tudi niso dosegli enakopravnosti. Večkrat se med pripovedjo ponavlja kot nekakšen vodilni motiv besedna zveza »mi gorski kmetje!« in avtorica se postavlja v vlogo glasnika teh kmetov, katerih kmetije so bile (po avtoričinem mnenju) zaradi vojne in pomoči partizanskim enotam najbolj prizadete med NOB. Avtorica tudi trdi, »da ima ljudska oblast večkrat premalo posluha za težave in potrebe kmetov oz. sploh podeželnega prebivalstva«. Temu njenemu prepričanju je podrejen tudi zaključek knjige; ta izraža željo, da bi življenje, darovano za svobodo, obrodilo sad, »boljše in lepše življenje prihodnjih, enakih z drugimi, tudi kmečkih rodov...«

Za sodobnike pisateljice je celotna pripoved seveda verjetna, saj jo morejo primerjati z lastnimi življenjskimi izkušnjami. Za literaturo pa takšno preverjanje ni pomembno niti potrebno, literatura mora delovati na bralca sama z umetniško močjo. Knjiga bi sicer lahko delovala na bralca tudi z močjo svoje zgodbe ali vsaj z opisi tragičnih dogodkov, vendar ji poudarjena opisnost tega ne dovoljuje. Ostaja torej še svet izpovedi, ki bi lahko približal bralcu strahotne dogodke, opisane v tej knjigi, hkrati pa vcepil tej pripovedi literarno moč. Tu pa je avtorico pustila na cedilu prepričljiva pisateljska izkušnja, da bi svojim doživetjem mogla dati ustrezno pismeno podobo. To njeno zadrego dovolj jasno izpričuje vzkluk ob nekem opisu: »O, če bi znal umetnik upodobiti ta prizor!« Največja pomanjkljivost dela je v tem, ker ne preide v izpoved — vsaj v tistem delu knjige, ki pripoveduje o največjih strahotah in doživetjih (sovražnikovo pobijanje najbližjih, požig, izgon v taborišče, doživetje svobode). In še neka bistvena nerodnost je kriva, da knjiga bralca ne zagradi: za pripovednika je posebno važno, da se je sposoben vživljati v druge duševnosti in jih seveda tudi literarno upodobiti. Zaradi pomanjkanja prenosa doživetja v snov je namreč vrsta prizorov v Požgani kmetiji lahko resnična, celo dokumentarno dokazljiva, vendar literarno nepričljiva.

Knjiga je daleč od sodobnih literarnih gibanj, niti ni blizu tisti književnosti našega časa, ki goji ali nadaljuje tradicijo. Tudi ni podobna mohorjanskim povestim — za sto let bi jo morali preseliti tja v zibelko slovenskega pripovedništva: je nekakšna folklorna proza brez sledov pomembnejših literarnih vplivov.

Zal, da zaradi teh pomanjkljivosti knjige gotovo ne bodo sprejeli bralci z drugačnimi življenjskimi izkušnjami, kot jih ima avtorica, predvsem pa sodobna kritična mladina.

ko Šimenc

Ljubo Ravnikar okrog leta 1935

Predvojno obdobje v slikarstvu Ljuba Ravnikarja

Pred dvema letoma smo se na kranjskem pokopališču za vedno poslovili od slikarja Ljuba Ravnikarja, neumornega ustvarjalca in enega naših najpomembnejših akvarelistov. Prav toliko časa je bilo potrebno za realizacijo umetnikove spominske razstave, ki je bila konec meseca oktobra odprta v galerijskih prostorih Mestne hiše v Kranju. Razstavljeni dela, 35 po številu, ki obsegajo predvojno, medvojno in povojno obdobje Ravnikarjevih slikarskih prizadevanj, bodo na ogled obiskovalcem do 4. decembra 1975. Posebno pozornost zasluži na razstavi manjši, toda zanimiv izbor iz Ravnikarjevega predvojnega opusa, ki je predmet tudi našega zapisa.

Slikar je bil rojen 19. 9. 1905 v Ljubljani v številni družini kot najmlajši med devetimi otroki. Očetov rod izvira iz Cerknega. Hiši se je reko pri Kofolu in v najemu so imeli tudi tamkajšnjo pošto. Tudi mati, hči sodnega oficila Maurija, je bila doma v Cerknem. Kasneje se je družina preselila v Ljubljano, kjer je oče prevzel v upravljanje pošto pri Sv. Jakobu in kupil hišo na Emonski cesti 8. Otroci, posebno Ljubo, so se še vedno radi vračali v Cerkno, kjer so sredi lepe pokrajine doživljali nepozabne počitniške dneve.

V času bojev za slovensko Koroško je bil Ravnikarjev oče med tistimi, ki so trdno verovali v slovensko zmago. Prodal je hišo v Ljubljani in si kupil drugo, manjšo ob Klopinskiem jezeru. Toda po plebiscitu je bilo vse izgubljeno. Ravnikarjevi so se morali vrniti v Ljubljano in se kot najemniki naseliti v svoji stari hiši na Emonski cesti; šele čez čas so dobili drugo stanovanje v Vegovi ulici. Ljubo je kasneje, verjetno okrog leta 1926 ali 1927 skupaj s sestro odšel na Dunaj, kjer sta oba živela od skromne odškodnine za očetovo hišo ob Klopinskiem jezeru. Sestra, nadarjena pianistka je študirala na konservatoriju, Ljubo pa se je vpisal na umetnostno akademijo, da bi nadaljeval v Ljubljani začeto delo, kjer sta mu bila na tamkajšnji realki prva učitelja slikanja G. A. Kos in prof. Žmitek. Toda mlademu slikarju, ki je na Akademiji pričakoval več življenja in poleta, se je šola zdela mrtva in »preveč šablonska« (1). Zapustil je akademijo in odšel v atelje profesorja Schachingerja, dunajskega portretista in kot ga Ravnikar

sam ocenjuje, »odličnega učitelja« (2). Več kot tehničnega znanja pa mu tudi ta šola ni mogla dati, zato se je v svojih slikarskih prizadevanjih začel vedno bolj naslanjati na moderna likovna strujanja, ki so iz Zahodne Evrope in še posebej iz Nemčije vdirala v mesto ob Donavi. Dunaj je bil v dvajsetih letih eno od žarišč moderne umetnosti v tem delu Evrope pa tudi eno od središč revolucionarne miselnosti tistega časa (3). Vse to je vplivalo na mladega Ravnikarja, ki je bil sleherni dan priča bednih socialnih razmer vlemesta po izgubljeni prvi svetovni vojni, obenem pa tudi boja dunajskega delavskega razreda za boljše življenjske pogoje. Zato nosijo Ravnikarjeva dela, ki so zorela na Dunaju in kasneje nastajala v Ljubljani, znamenje upora, protesta pa tudi solidarnosti z revolucionarnimi gibanji, ki so pod vplivom oktobrske revolucije pretresala tedanjo Evropo pa tudi predvojno Jugoslavijo.

Na Dunaj so iz Nemčije in še posebej iz Berlina prihajali vplivi ekspresionističnega slikarstva pa tudi znanilcev novega realizma in socialnih tendenc v likovni umetnosti kot so bili Georg Grosz, Otto Dix, Käthe Kolwitz in drugi (4). Obe struji sta vplivali na Ljuba Ravnikarja, še posebej pa ga je privlačil belgijski grafik in slikar – simbolist Frans Masereel s svojim humanizmom in pacifizmom.

Za Ravnikarjevo dunajsko in zgodnje ljubljansko obdobje so zelo značilne ilustracije k nekaterim pesmim modernih nemških in hrvaških pesnikov, katerih ena – »Mrtva ljubezen« Gustava Krkleca je predstavljena tudi na razstavi v Mestni hiši. Prav te ilustracije kažejo Ravnikarja kot izredno subtilnega ustvarjalca, njegov lirčno obarvani ekspresionizem je v svojem izrazu iskreno doživet in še prav nič karikiran.

V dunajska leta, še posebej v leta članstva v Slovenskem klubu na Dunaju, kjer se je zbirala slovenska kolonija, sega Ravnikarjevo literarno poznanstvo in navezanost na Cankarja. Ne samo posamezni slikarjevi literarni poskusi, temveč tudi duh, ki je ustvarjal najbolj tankočutna dela njegovega zgodovinskega slikarskega obdobja, je izrazito cankarjanski. V nje-

(Nadaljevanje na naslednji strani)

govih pismih prijatelju Jakobu Šeguli ne manjka odlomkov kot so npr.: »Cankar je v mojem spoznanju postal višji in bližji kot le kdaj« (l. 1928), ali: »Cankarja prevesti v jezik barve je moj star program, ki ga bom tudi izvršil... to delo pomeni ilustrirati Cankarja v širšem smislu« (l. 1928).

Vrnitev z Dunaja jeseni leta 1928 pomeni za slikarja vstop v razgibano likovno in družbenopolitično življenje Ljubljane. Stanoval je pri Ivanu Miklavcu in skupaj sta prevzemala nekatera slikarska dela, med njimi tudi izgotavljanje kulis za Sentjakobski oder. Zanimive in značilne za tisto dobo so peripetije okrog poslikave novega zastora v Ssentjakobskem gledališču, ki jih Ravnikar sam opisuje(5): »Zastor Ssentjakobskega gledališča je gotov... Pa je vrag posegel s kremplji in naslikal nago babo in se je dvignil narod Pogorelcev in drugih bančnih učiteljev. In je skoro nastal razdor v Sv. Jakobu. Cankarja bi metala božjast, mene je lomil smeh, Jože Čuk se je muzal in zavzel za pravično stvar. Prišel je drug vrag in naslikal črno smrt. Naš narod noče smrti, hoče da so njegove smeti večne, da papirnata obleka ne zgori v ognju, hoče še marsikaj in to upravičeno. Da bo te storijske konec, prišel je angelj z nebes in je naslikal norca. In zdaj je zapisano, da je bil ta norec narodu všeč, tako všeč, da je požrl idejo smrti in gole babe, da je uzrl v njem svojega brata. In je bila zgodovinska situacija rešena in z njo dični Sv. Jakob sam! — Oj narod!«. Poleg že omenjene, za tiste čase kar modne navezanosti na Cankarjev način izražanja opazamo v Ravnikarjevih pismih pa tudi nekaterih delih odmik od nekdanjega, v lirično ekspresivnost obrnjenega razpoloženja v bolj grobo satiro in grotesknost, ki se v naslednjih letih Ravnikarjevega življenja v ozkih razmerah takratne Ljubljane v slikarju vse bolj razrašča in končno pripelje l. 1937 do nastanka grafične zbirke Ogledalo.

Vse kaže, da priložnostna slikarska dela Ljubu Ravnikarju niso mogla zagotoviti kruha in tako ga poleti 1929 srečamo kot uslužbenca v Zadružni banki socialistična A. Kristana na Miklošičevi cesti. Delo v banki je bilo za slikarja veliko breme, saj ga je močno oviralo pri njegovih ustvarjalnih načrtih. »Moja služba je ena sama velika klofuta«, piše v pismu prof. Šeguli l. 1929. Podobno je bilo mnogo kasneje v Kranju, kjer se v začetku kot kažejo pisma ni in ni mogel vživeti v red, ki mu ga je narekovala šola.

Leta 1931 srečamo Ljuba Ravnikarja na novem službenem mestu v reklamnem podjetju Aloma Company. Tu je bilo čisto drugače kot v bančni službi. Kot uporabni grafik je opravljal delo, ki ni bilo preveč odmaknjeno od njegovih slikarskih interesov, predvsem pa je bil v družbi ljudi, ki so mu bili po nazorih in poklicu blizu. V istem podjetju so delali tudi Ivan Miklavc, Stane Kumar, Maksim Sedej in drugi. Tu in v njegovem stanovanju nad Tavčarjevim hramom se je zbirala napredna, levičarsko usmerjena družba in kmalu je Ljubo Ravnikar postal eden najplodovitejših in najbolj vnetih sodelavcev pri najrazličnejših akcijah predvojne, levo usmerjene kulturne fronte. Tako ga srečujemo pri vseh naprednih publikacijah, revijah, knjigah, časopisih, letakih, propagandnih razglednicah itd. Najrazličnejše delavske diplome, pohvale, priznanja, protesti in plakati tistega časa nosijo začetnici slikarjevega imena LJ. Tako je policija, kjerkoli je preiskovala, plenila Ravnikarjeva dela(6). Kljub preganjanju je Ravnikar ustvarjal s pravo strastjo mladostnega uporništvu, ki ga morda najboljše označuje odlomek iz pisma J. Šeguli: Ljubim nasilje, ker še bolj ljubim odpor, ki ga nasilje rodi.

Ravnikarjevo oljno in akvarelno slikarstvo je v tem času še pod močnim vplivom

Začetki Ravnikarjevega krajinarstva segajo daleč v predvojno dobo; v zgodnja dvajseta leta. Na sliki: Krajina z drevesi iz leta 1938 (olje)

Iz Ravnikarjevega ateljeja v predvojni Ljubljani (po letu 1938)

Ljubo Ravnikar: Prva prisega, iz zbirke Ogledalo, linorez, 1937

evropskega ekspresionizma. V ta okvir sodijo njegove ekspresivne krajine pa tudi figuralno slikarstvo s socialno tematiko, kjer čutimo bližino Maksa Pechsteina: Mati 1935, Sprevod 1935, Otroci 1935, ciklus 10 razglednic, ki je okrog leta 1936 izšel pri Novih obzorjih v Ljubljani (Gruda, Sejalci, Orači, Drvarji, Počitek, Pesem, Pomlad, Vinograd, Pod oknom, Nova obzorja) itd. V risbi se Ravnikar pogosteje navezuje na socialno-kritične tendence nemškega novega realizma (Veliki petek 1933, Lakota 1934, Štrajk 1934, Brez dela 1934 itd.), v linorezih, ki služijo predvsem uporabnim namenom, pa čutimo Masereelov vpliv.

Prav Frans Masereel je bil tudi tisti umetnik, ki je s svojim simbolizmom in svojimi drobnimi, čeprav monumentalno zasnovanimi kompozicijami v precejšnji meri vplival na Ravnikarjev inscenacijski prispevek v Delakovem Delavskem gledališču Svobode v Ljubljani. Oprt na povsem novo vsebinsko zasnovano je Ljubo Ravnikar s svojim sodelovanjem na tem odru postal skupaj s Ferdom Delakom eden od utemeljiteljev moderne slovenske scenografije. Uporaba projekcije z diapozitivi, vključitev avditorija v dogajanje na odru pomeni za takratno Ljubljano precejšnjo novost. Tako je npr. za Delakovo dramsko priredbo »Dobri vojak Švejk poseže v svetovno vojno« Ljubo Ravnikar dovršen del dvorane preuredil v praško ulico z gostilnami, kioski, sprehalci itd.(7). V letih 1932/33 je Ljubo Ravnikar napravil scenske osnutke tudi za Schönherjevo Otroško tragedijo, za Remčevo Magdo, Župančičevega Cicibana, za Cankarjeve Hlapce in še posebej za Delakovo dramatisacijo Hlapca Jerneja, za katerega je pripravil še danes likovno zanimive in kvalitetne diapozitive, ki so nadomeščali inscenacijo in vezali prizore(8). Izšli so skupaj z Delakovo dramatisacijo Cankarjevega teksta v slovenskem in drugih jezikih pri Cankarjevi družbi v Ljubljani. S tem je bil realiziran vsaj del že omenjenih Ravnikarjevih načrtov iz dvajsetih let v zvezi s prevodom Cankarjevih del v slikarski jezik.

Z likovno opremo Hlapca Jerneja lahko navežemo na Ravnikarjevo ostalo ilustrativno delo: na sodelovanje pri Cankarjevi družbi in njenem Koledarju, pri Ekonomski enoti, založbi Klas, Mladinski matici, Novi knjigi in drugod. Še posebej omenjamo Ravnikarjevo sodelovanje pri ilustriranju mladinskih publikacij Zvončka, Našega rodu, Cerkvenikovega Ovčarja Runa itd. Neobjavljeni so ostali Letni časi (1936–1937) »naslikane pesmi, ki pripovedujejo otroku bajke iz kraljestva narave, kjer je vse poseobljeno: drevesa, oblaki, cvetje, letni časi, mesec, sonce...«(9). Z njimi je hotel kot sam pravi, vzpodbuditi in ne pustvariti otrokovo fantazijo in pridobiti mladinski ilustraciji enakopravno mesto v našem slikarstvu. »V tem smislu«, piše dr. Stane Mikuž l. 1940(10), »bi se mogla poglobiti pri nas ilustracija naših mladinskih knjig. Povsem v pravljicnem duhu ožive namreč pred strokovnimi očmi pojavi iz narode, v slehernem predmetu se odkrije duša, ki dostikrat čustvuje povsem človeško in mlademu srcu se na ta način narava zelo približa...«

Leta 1937 je izšel album Ravnikarjevih linorezov Ogledalo, ki ga je slikar snoval skoraj deset let(11). Podobno kot n. pr. pri osnutkih za diapozitive k Hlapcu Jerneju je vsaj v širšem oblikovnem smislu tudi pri Ogledalu opazen vpliv slikarjevega belgijskega vzornika Fransa Masereela. Zbirka 35 grotesk obsega troje poglavij: In vino, Lede in labodi, Ecce homo. Ivo Brnčič ugotavlja v uvodu, da umetnost ni edinole služabnica avtoritativnih ustanov in ne samo pokorno orodje pojmov, ki so bili pod

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Prizori iz Letnih časov (1936–1937) Ravnikarjeve neobjavljene slikanice za otroke

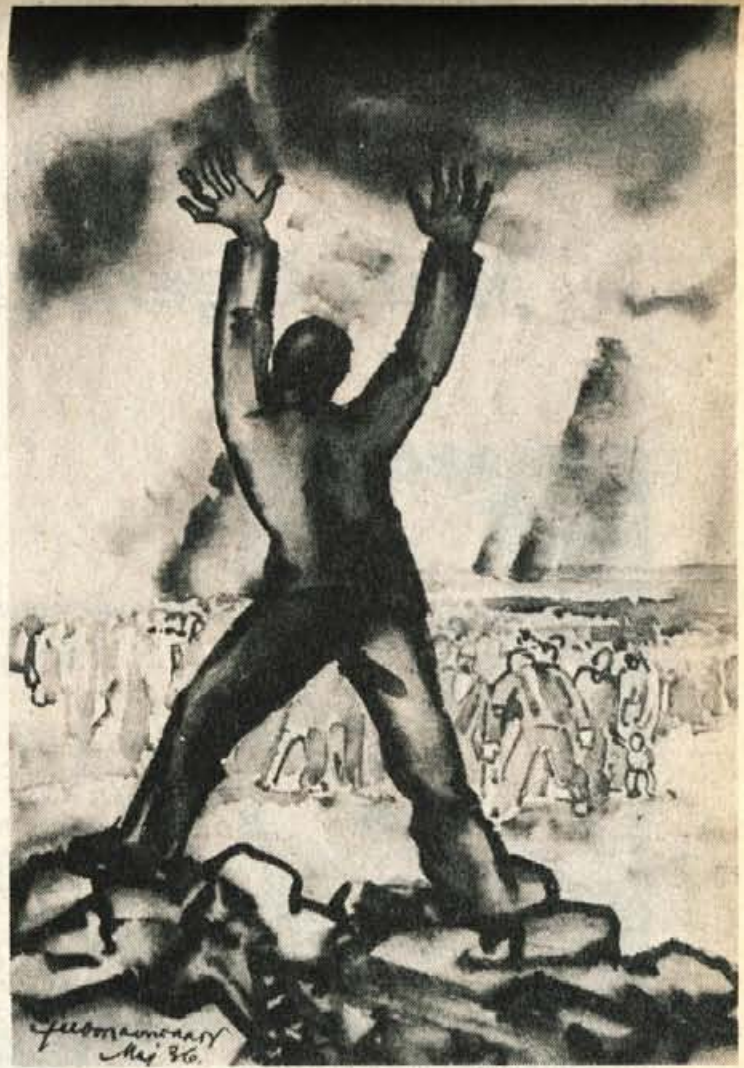
pokroviteljstvom teh ustanov, da postaja umetnost sama tudi življenjska avtoriteta, sooblikovalka novih življenjskih oblik, tvorec novih pojmov in vrednot in ta nova sproščena zavest pomeni tudi začetek socialne aktivizacije umetnosti. V službi življenjske resničnosti je knjiga linorezov, bojevito in izrazito miselno, idejno zasnovano delo. Gradivo te zbirke je naša slovenska problematika. V teh podobah se kakor v upognjenem ogledalu zrcali cela vrsta tistih klavnih posebnosti naše malomestne sredine, ki se sicer pojavljajo v vseh dobah in vseh družbah tega sveta, a so dobile v naši zatohli majhnosti še prav poseben, izvorno slovenski poudarek. Vse te konvencionalne slovenske tipičnosti so že po svojem resničnem obrazu tako izmalicična oblika in vsebina človeškega življenja in človeške nravi, da je groteskna spaka kot jo kaže Ogledalo, njihova pristna, pravična podoba.⁽¹²⁾ Če gledamo na Ravnikarjevo zbirko z današnjimi očmi, lahko ugotovimo, da je Ogledalo v prvi vrsti idejno zasnovano in šele potem likovno dognano delo, kar velja tudi za določen del že omenjenega Ravnikarjevega družbenokritičnega opusa iz tridesetih let, ki je zraslo iz podobnega likovnega razpoloženja. Vse to pa ne zmanjšuje pomena Ravnikarjevega ustvarjalnega delovanja v tej dobi, saj nam je na izredno otipljiv način ohranil razpoloženje in duha dobe, razkranje stare in rast nove miselnosti, umiranje stare in rojstvo nove generacije. Ravnikarjevo delo je izreden in nenadomestljiv dokument revolucionarnega vrenja in dogajanja v naši predvojni družbi, odlična likovna reportaža tistega, kar imenujemo trideseta leta in mimo katere ne bo mogel nihče, ki bo obravnaval družbena in kulturna vprašanja tistega časa. Po Ogledalu, ki slikarju kljub široki publiciteti ni prinesla posebnih priznanj («Bil je to pač prvi poskus v tem žanru,» pravi sam, «ki ga publika ni bila vajena in ga tudi ni znala prav vrednotiti»⁽¹³⁾), se je Ravnikarjevo zanimanje vse bolj odmikalo od ekspresionistično-simbolistične usmerjenosti v realizem. Realizem je počasi postal slikarjevo poglavitno likovno izrazilo in ga je z deli, ki so nastala že pred vojno v Ljubljani in kasneje v italijanski internaciji pa tudi po osvoboditvi v Kranju, pripeljalo v krog najpomembnejših slovenskih krajinarjev in akvarelistov.

dr. Cene Avguštin

Opombe

1. Pomenek z Lj. Ravnikarjem, Jutro 30. 9. 1940.
2. Prim. opombo št. 1
3. Prim. S. Kumar, Slikar Ljuba Ravnikar, Koroški fužinar, leto XXIII št. 4, Ravne 1973.
4. Prim. opombo št. 3
5. Pismo Jakobu Šeguli 5. 11. 1928
6. Prim. opombo št. 3
7. Prim. Dušan Moravec, Iskanje in delo Ferda Delaka, Ljubljana 1971.
8. Slovenski gledališki leksikon III (V. S.), Ljubljana 1972.
9. – el – (Saša Šantel), Umetnost Ljuba Ravnikarja, Jutro 3. 10. 1940.
10. dr. Stane Mikuz, Umetnostna razstava Ljuba Ravnikarja, Slovenec, oktober 1940.
11. Im, Ogledalo Ljuba Ravnikarja, Jutro 1937, št. 258
12. Ogledalo, album linorezov, predgovor Ivo Brnčič, Ljubljana 1937, založba Ogledalo, tisk Delniške tiskarne v Ljubljani
13. Pomenek z Lj. Ravnikarjem, Jutro 30. 9. 1940.

Ljubo Ravnikar: Osnutek za prvomajski plakat, akvarel, 1936

Stavka, risba s tušem, 1934 (primer Ravnikarjevega socialno-kritičnega realizma)

Mart Ogen: pesmi

Mart Ogen je bil rojen na marčeve ide leta 1939, v Ljubljani. Prve pesmi je objavil leta 1960, v **Perpektivah**. Od tedaj s svojo poezijo, prevodi iz ameriške, angleške in japonske poezije, z literarnimi pregledi, knjižnimi in filmskimi ocenami sodeluje pri večini slovenskih revij, pri ljubljanskem Radju in televiziji, svoje pesmi pa je bral tudi na več javnih nastopih. Leta 1966. mu je Cankarjeva založba v Ljubljani izdala prvo samostojno pesniško zbirko z naslovom **Dediščina**, leto kasneje skupaj s tovariši v samozaložbi objavi almanah **Štirinajst**. Od oktobra 1967. do junija 1968. živi v ZDA, kamor je bil kot prvi Jugoslovan povabljen, da sodeluje v Mednarodnem programu pisateljskega ustvarjanja (International Program in Creative Writing). Jeseni leta 1968. pri založbi Turret Books v Londonu izide njegova zbirka pesmi v angleščini pod naslovom **Underground Poems** (Podzemlje). S pomočjo dvomesečne štipendije Prešernovega sklada leta 1970. odpotuje na Japonsko, kjer poučuje angleščino in biva od aprila do oktobra. Leta 1971. mu Državna založba Slovenije izda zbirko **Podzemlje in druge pesmi**. Mladinska knjiga pa zbirko **Študije**. Od leta 1969. dalje za razne slovenske založbe prevaja številne romane iz svetovne književnosti, pred izidom pa je tudi njegova Mala antologija japonske lirike. Kot svoboden pisatelj živi Mart Ogen v Ljubljani. Tu objavljene pesmi pa so iz njegove nove pesniške zbirke z naslovom **Na morju in v gozdu**, iz zbirke, za katero upa, da bo kmalu izšla.

NANCY POJE NOČ

I

Bog začetka
prostih vhodov sem
končna vrata
moj dvousti Janus
me
vodi
v svoje posvečene
votline noči
v katerih naj bi bila
žrtvovana jaz
sem krvnik jaz
sem kačji jezik
ptičje srce jaz
ustvarjam
kosti
udarjam
ritem
plešem
ob drsenju lastnega srca
ob uničevanju lastnega jezika
jaz sem
sekira tempelj vrata
jaz oltar
kričim svarila s svojim
kačjim srcem s svojim
ptičjim jezikom s svojim
plesom
kosti
ustvarjam
meso
uničujem
meso
jaz sem
bog krvi
jaz sem
ritem oboževanja
v templju
enega

edinega

II

prihajam ob žvižgu, jaz
ki lahko zavonjam dež
noč noč
ne bi vam dala
vsega sveta v zameno
če bo zdaj deževalo
kam neki bodo šli
kam gredo kadar odide luč kaj počno

nič

ni drugače
razen vonja slanikov
iz njihovih ust
ko se dvigajo in padajo in valjajo
ko spijo in se požvižgajo
na vse kar je pomembno meni nori
nancy, mi vsi ujeti v noči
tudi jaz umiram tudi oni
vračam se
žvižgam ko odhajajo
kot bi prasketala kobilica
to imam rada to

noč

III

Legla bom v noči
temne daljave
med mojimi kostmi
spala bom z brezslušnim rjovenjem smrti
ob svitu
bom prišla
tekoč veter
bo lil
iz mene
pritisikal slonokoščene zvoke
ob žive
nož med
mojimi stegni
bo rodil sinu
mojim prsim
z uso težo bo pritisikal
zemljo
zasadil se bo
v njeno srce njegova glava velika
sin bo gorečih očetov
nešteti noči dojenček
brez starosti jaz
skupaj bova senci
ki bosta vekomaj drseli prek gora
najbolj oddaljene zvezde

IV

moj dan moja noč
odmerjena

z glasovi pridušenih čričkov
nekje
v neizkrčeni preteklosti
sem začela sovražiti

luno

noč moje potrpežljive oči
ptice ki strmijo
proti jutru
poslušajo
mačje tihotapljenje
žile
utripajo pod
prašnimi krili
udarjajo
ob luč bobnov udarjajo
v mojo glavo
na žimasti blazini
ko jezdim
v notranjščino vlakov
moje oči
votle
pod mojimi mislimi
čarovnice
ko drvim naproti edinemu
miru ki mi je mogoč

črnim rokam naproti

I

Blato, ko se približaš.
Blato, stopinje umazane, smrdljive vode.
Nobene mesečine.
Sonce ne vzhaja in ne zahaja, izginja
nenadoma, in vrela tema ne pozna deževij,
le brezšumno naraščanje povodnji.

Povem ti, ne drzni si.

Stavbe so stene brez oken.
Mгла se ne razmakne in ne zapre za koraki.
Le blatni valovi se včasih raztreščijo, topo,
in strupeni metulji planejo v obraz,
v ta izjedeni obraz, ki ga prepozno spoznaš.

II

Zaman odvrtaš obraz.
Zaman jih skušaš zanikati.
Ker ti veš. Že od zdavnaj.
Strah kakor bojni plin v tvojih pljučih.
Prihajajo. Vračajo se.

Prihajajo, drsijo iz neskončnih jam oči,
preko notranjosti deževij in vetrov,
pretkani z žilami brez luči,
polni nedopovedane, zavrnjene ljubezni.

Človek in ulice so temne,
vse sočutje neba je ugasnilo,
v vrtnčastih kolobarjih puščajo
slinasto sled.

Črni noži. In noč je kot med: sladka,
oprijemlje se prstov pokončnih.

Iztisnjen vrh pohlepni silnic mržnje
ostajaš. In se ne moreš ganiti.
Strupeni metulji se ti zaganjajo v obraz.
In blato. Vedno bliže.

Ne moreš se ganiti.

Ena značilnih Ravnikarjevih zgodnjih ekspresionističnih krajin (1926?)

Ravnikarjev ekspresionizem sega tudi na področje portreta: ženski portret iz leta 1938 (olje)

III

Povem ti, bil sem tam, bil sem zraven.
Povem ti, ne skušaj tajiti, ne drzni si.
Ker ti veš.

Sence, temne, kot je temna slepota,
v neskončnih nemih vrstah mimo.
Visoke trave sikajo v brezvetrje.
Jeziki zlepljeni.
In nenehno dotikanje vlažnih dlani.

V neskončnih, nemih vrstah, mimo.
Toge dvigajo obraze. Ugasle svetilke.
Žvižgi odmevajo, dišje.
Kot bi bili kaj drugega. Žgejo.

Povem ti, bil sem tam in se vrnil.
Raztopljen svinec moje telo.
Zarjavel zastavni drog moja bergla.
Odnegli so mi tišino.

Za zmerom.

IV

In bila je dežela nekoč.
In bila je dežela nekoč in ljudje, ki so bili dom.
In bile so besede, ki si jih moral ubiti,
ker so bile škodljive.
Zdaj si tujec z drugimi besedami.
Zdaj si tujec brez poti.

In ulice so temne.
Okna brez luči.
Vrata zaprta.

Kalna tuja reka buta ob zavest.

Vročina

Tone Čufar

1.

Na Slovenskem skorajda ni književnika, ki bi z večjo upravičenostjo zaslužil naziv proletarski pisatelj kot Tone Čufar. Rodil se je v delavski družini na Jesenicah 14. 11. 1905 in bi tako v teh dneh praznoval svojo sedemdesetletnico. Tega svojega porekla se je že v mladosti jasno zavedal in iz te zavesti je potem rasla njegova revolucionarna in pisateljska dejavnost.

Bil je nemiren duh, ves zaverovan v proletarsko pravico in svobodo ter v svoje poslanstvo, zato se ni mogel nikjer prav ustaliti. V mladosti je bil pastir in hlapec, potem tesarski in zidarski pomočnik in nazadnje mizar v jeseniški železarni, končno pa se je s svojim umetniškim delom toliko opomogel, da je lahko postal svoboden književnik. V desetletju pred drugo svetovno vojno je vneto deloval kot član KPS in kot pisatelj, toda eno je bilo z drugim kar najtesneje povezano. Že pred vojno je bil zaprt v beograjski glavnjači; ko je prišel iz ječe, se je preselil v Maribor, po nemški okupaciji pa v Ljubljano, kjer je živel in delal kot ilegalec. L. 1942 so ga Italijani aretirali in odpeljali v Gonars, toda ko so ugotovili njegovo identiteto, so ga izročili Nemcem, ki so ga hoteli odvesti v svoje zapore. Čufar se je po dobro premišljenem načrtu odločil za beg: v Šentvidu je skočil s tovornjaka in zbežal proti gozdu, toda preden ga je dosegel, so ga podrlje sovražnikove krogle.

Čufar je bil pisatelj samouk. Maršikaj je v njegovem delu le izraz umetniškega iskanja in je torej še nedognano in fragmentarno, toda

v nekaterih svojih delih, zlasti v novelah iz jeseniškega življenja je z velikim osebnim občutkom za stvari in z zadostno umetniško silo upodabljal človeške usode in proletarsko okolje, v kakršnem so te usode nastajale. Vendar kot socialni realisti ni ostajal samo pri površinskem upodabljanju ljudi in razmer, ampak je skušal prodirati tudi globlje v skrivnost človeškega bivanja. Njegove osebe so v svoji intimnosti napolnjene s strahom in upanjem, z veseljem in trpljenjem in nemalokrat tudi z vero v prihodnje dni, ki bodo malemu človeku vendarle prinesli boljši kruh in več človeškega dostojanstva.

Čufarjevo literarno delo je bilo zelo razgibano in zelo raznovrstno. Pisal je pesmi, novele, romane, drame, reportažne zapise, politične in literarne članke. Pisal je v tedanje napredne liste Enotnost, Svoboda, Književnost, Sodobnost in druge, izdajal pa je tudi samostojne knjige. Leta 1942 je izšla njegova prva knjiga proze z naslovom Februarska noč, seveda z nekaterimi začetniškimi hibami, v knjigah so za pisateljevega življenja izšle tudi njegova najboljša drama Polom, manj posrečena komedija Ameriška tatvina ter groteska Mali Babilon. Po vojni je Sindikalna založba Delavske enotnosti izdala njegov roman Pod klavdivom, Cankarjeva založba pa v uredništvu Cvetka Zagorskega in z uvodnim esejem Mitje Mejaka izbor njegovih najboljših novel z naslovom Nova gaz. Tudi značilna Tovarna je šele po vojni doživela knjižno izdajo. Mnogo Čufarjevega dela je ostalo še po revijah in časopisih in nadvse umestno bi bilo, da bi ga kdo sistematično zbral in slovenskemu občinstvu posredoval v širšem izboru.

Tone Čufar je namreč s svojim literarnim delom tako ostro zarezal v slovensko kulturno ozračje pred drugo svetovno vojno, da njegovo delo ne sme zaiti v pozabo.

Jože Šifrer

Kurjač Prunk je nestrpnost čakal konca sihta. Zvedel je bil, da visi na oglasni deski ravnateljstva Jugometal zanimiv razglas, ki mu ni verjel in se je hotel prepričati o njem na lastne oči. Ko je končal z delom, se je bolj za silo oplaknil, pa jo brž ubral proti vratarju, k deski. Nabralo se je že dokaj delavcev, ki so zijali v njo in odpravili drug drugega, da bi prišli čim bliže. Zmajali so z glavami, se nemo pogledovali in z obrazov si jim bral, da komaj verjamejo, kar je napisano. Zdelo se je, kakor da jih je udarilo z jasnega.

»Hvala bogu, mene ni gori,« je zamrmral siv mož in se odzibal.

Mlad fant je pa strmel in strmel v svoje ime na razglasu in ni vedel, kaj mu je storiti.

Kurjač se je preril bliže in lovil svoje ime. Ni bilo napisano, zato je pa laže in bolj trezno prebral ves razglas, s katerim je ravnateljstvo Jugometala odpuščalo okoli trideset svojih delavcev zaradi pomanjkanja surovin in naročil.

»Ta je pa bosa«, je zabundral v neveri, da bi res držalo, kar so gospodje napisali v opravičilo. »V tem času navadno ni ničesar manjkalo, še za nobeno leto ne pomnim,« je razlagal z živim ognjem vsakomur, kdor ga je hotel poslušati. »Na zimo bi človek bolj verjel, takrat zastane zidanje, vse se poskrrije v krtove luknje. Na zimo se že primeri, da je premalo naročil in preveč ljudi. Zdaj nam pa tega ne bodo tvezli. Druge račune imajo pri vsem tem, hudičeve račune, le zapomnite si!«

Pomlad je minevala in kak dan je žgala že kar prava poletna vročina. V tej dobi je tvornica zmeraj dihala na vsa pljuča, za Kolos je imela največ naročil, z njim vred pa tudi za ostala gradbena podjetja. Kolos ni zidal letos nič manj ko druga leta in izvoz v druge kraje ni kazal nobenega zastanka.

Delavci z liste obsojencev so bili iz najrazličnejših obratov, iz vsakega po nekaj. Nekateri so sprva tekali po pisarnah in moledovali pri svojih mojstrih, drugi so pa že takoj prve dni spraševali za svet obratne zaupnike in jih prosili, naj se zavzamejo zanje. Odpusti so bili napovedani na štiri-najst dni, vsakdo je upal, da se bo v dveh tednih že kako zasukalo njemu v prid.

Kurjač je zalotil Petriča in Jeklarja pri Dimniku.

»Zdaj so nam jo zagodli,« je rohnal. »Sami smo krivi. Posvet bi morali spraviti skupaj, Kušarja odžagati, pokazati tovarni, da nima mešetarjev v organizaciji, pa bi si ne upala delati po svoji glavi.«

Za posvet res niso bili poskrbeli. Skraja so čakali, kaj bo naredil Kušar. Minil je teden in niso ničesar dočakali, tudi drugi je bil pri kraju in se ni nič zgodilo. Kušar je lepo molčal o svojem predsedništvu, razsodišču in milijonu. Fantje pa niso sami od sebe sklicevali posvetov. Nekajkrat so govorili o tem, da bi le morali ukreniti kakšno stvar, toda ni bilo prave priložnosti za posvetovanja. Kušar ni prišel na spregled, še svojega odbora ni zbobnal na sejo.

Prunk je nekajkrat naganjal Petriča in Jeklarja, pa tudi druge, naj store kaj, da se bodo zaupniki lahko pripravili na vojno s tvornico, ki jo je bil napovedal Melnikov in so jo slutili tudi ostali. Zdaj, ko so se slutnje uresničile, se je s pravico zadiral nad tovariši in jim dokazoval sokrivdo.

Likovna prispevka na 66. in 67. strani sta delo slikarja Jake Torcarja iz povesti Toneta Čufarja Tovarna, ki jo je 1970. leta založil Kulturno umetniški klub Tone Čufar pri Zvezi kulturno prosvetnih organizacij občine Jesenice.

sta se bila pomenkovala na potu iz tvornice, natančnega načrta pa še nista potuh-tala. Vedela sta le, da je treba napeti vse strune, da obdržijo ljudi, podrobnosti so pa zavisele od položaja.

Točajka Albina se je mudila zunaj in mu povedala, da se je Kušar pravkar prikazal.

»Fantje, v pisarno!«

Vstal je in Maks z njim, pa tudi drugi so bili takoj pokonci.

»Kaj moramo zahtevati?« je sprožil Maks, in sam brž našteval: »Pove naj nam, kaj so mu rekli na direkciji. Zaupnike mora sklicati, pritisniti pri gospodih, da prekličejo odpovedi —«

»Na pogajanja mora s pričami,« je pritegnil Lojze.

»To je prvo!« se je oglasil kurjač in zmajal z glavo, češ iz vsega skupaj nič ne bo.

Opravili so se v prvo nadstropje, težaki čevlji so trdo odmevali po hiši. Pred pisarno se je nagnetlo od sile možakov. Kušarja je zanimalo, kdo vse trenca po stopnicah. Komaj je Jeklar potrkal na vrata, že so se odprla in med podboje je na široko stopil Kušar. Skušal je z enim samim pogledom objeti vse obraze, pa v mračni veži ni mogel vseh do zadnjega prepoznati. Z očmi je obstal na odpuščenih delavcih, Lojza skoraj ni hotel videti.

»Aha, reduciranci!« se je oglasil rezko. »Kaj bo dobrega? Po dolgem času spet enkrat poznate našo pisarno. Škoda, da ni blagajnika pri rokah, resnična škoda!«

»Pa ne da nam bo izplačal že kar podporo!« je z mešanim občutjem vzkliknil fant, ki je govoril, da pojde po svetu.

Predsednik se je dvoumno nasmehnil.

»Pogledali bi, kako je s prispevki. Saj veste: kdor zaostane s plačevanjem, ni več član in zanj organizacija ne more več skrbeti, kakor ne skrbi država za tuje državljane.«

»Feldvebelske manire!« je zarohnel kurjač.

»Kaj pa ti tu? Kolikor vem, nisi napisan.«

»Član sem in smem v pisarno naše organizacije. Nikar ne zasmehuj ljudi. Ali ni dovolj, da se Jugometal z njimi nesramno igra? Svojo izkaznico nam pokaži. Vsi smo zelo radovedni, kako je s predsednikovimi prispevki. Navadno je najmanj za pol leta v zaostanku.«

»Da ni preveč na zgubi, če demisionira,« je šaljivo pripomnil Maks in marsikomu izvalil nasmeh.

Kušar je zamahnil z rokami, kakor da se mu ne zdi vredno odgovarjati. Stopil je k svoji mizi v pisarno in delavci so pritisnili za njim.

»Mislim, da bomo naše rešili,« je samozavestno začel predsednik. »Vsaj večino, če ne vseh. Ravnatelj sicer ne sliši rad o tem, pa ga bom že pritisnil.«

Vanj so zijali očrneli, koščeni obrazi. Ni jim mogel ušgati pravega zaupanja v oči. Hotel pa je na vsak način pokazati svojo spretnost, hotel je članom ustvariti videz, da brez njega ne gre, saj se celo njemu upirajo gospodje, a jih prelišči in je zategadelj vsem neizbežno potreben.

»Za vse se moramo postaviti in doseči, da Jugometal niti enemu ne da knjižice,« je mirno zahteval Jeklar.

Predsednika je pogrelo.

»Organizacija se bo postavila za organizirane. Drugi nam nič mar! Ko ljudem voda teče v grlo, takrat nas poznajo!«

»Zdaj pokažimo, da se res borimo za delavstvo, drugače pojde še to k vragu, kar imamo! Vse mora na noge! Potem moremo upati na uspeh. Vse organizacije skupaj. Glej, da bo čim prej posvet, v nedeljo pa shod.«

»Ti boš ukazoval, ko nisi niti odbor-nik?«

»Torej nočeš?«

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Pri Dimniku se je nabralo nekaj prizadetih, kurjač je sedel med njimi kakor bi bil prvi na listi.

»Če jim zdaj pomeđe, potem smo za lep čas pokopani,« je govoril.

»Kušar mora jutri takoj nad ravnatelja,« je menil nekdo izmed odpuščenih.

»To je premalo! Vsi se moramo postaviti. Ha, Kušar! Rad bi vedel, kakšen delež ima tu zraven, koliko so mu dali, da bo miren kakor je bil do zdaj. Že zdavnaj bi mu morali izprašiti kosmato dušo, koliko laže bi zdaj orali! Glavo stavim, da ima svoje prste vmes.«

Jeklar ga je miril, naj se nikar preveč ne razgreva.

»Ima ali nima, prvi zaupnik je in predsednik, mimo njega ne moremo, vsaj prvo uro ne. Povprašati ga je treba, kaj misli. Spal zdaj menda ne bo. Toliko ljudi na cesti, to res niso mačje solze.«

»O, ne, ne!« je vzkliknil srednjeleten možic, ki je pri Jugometalu delal že čez dvajset let, pa so ga mirne duše napisali na listo kakor nekatere novince. »Niso mačje solze, res ne. Še nič nisem bil doma, saj si ne upam k stari. Kako pa naj ji povem? Bo že od drugih zvedela.«

Mlajši niso tožili, kleli so tovarno in ves svet in se pomenkovali, da pojdejo na tuje.

»Reči je lahko,« je menil Maks in jih opozarjal, naj ne govore stvari, ki bi jim utegnile škodovati.

»To se pravi, naj držimo jezik za zobmi?« je vprašal mlad fant, ki ga je na jezo zvrnil že tretji kozarec. »Iz tvojih ust se to kaj čudno sliši. Prekleta čudno!«

Kurjač se je škodoželjno ozrl na Maksa, češ pa sem le enkrat bolje pogodil razpoloženje ljudi.

»Prav me razumi,« je odgovoril Maks odpuščenemu. »Če boš trobil o tem, da pojdeš v svet in bo prišlo gospodom na ušesa, poreko: ustregli smo mu, sam je odpovedal.

Mi pa ne smemo stremeti za tem, da bi se klatili kdo ve kod, ko mora biti doma za vse kruha, če si izvoljenci lahko polnijo mož-njičke z milijoni.«

»To je pa druga pesem!«

Vsem je bil prav povedal.

»Mene ima mojster na piki, njemu se moram zahvaliti,« je pripovedoval spet nekdo in stiskal pesti. »Če ga dobim kje na samem, bova gotovo obračunala, prav gotovo.«

In spet tretji je razlagal, da so ga samo zato reducirali, ker je organiziran, pa si je upal reči kdaj kakšno po pravici. Hudovali so se vse prek in izdajali tiho upanje, da jim čez dva tedna vendarle ne bo treba zapustiti tvornice, četudi so bili odpusti tudi drugod kaj v navadi in jih nikjer niso preklicevali.

»Organizacija naj se zdaj izkaže!«

»Tudi to je prava pesem!« je veselo pritegnil Maks. »Kar v pisarno, zdaj je morebiti Kušar že tu.«

»Ampak pazite, fantje, da ne odpove pri vsej stvari!« je svaril kurjač. »Obljub bo imel polna usta, vprašanje je, koliko bo storil.«

»Meni je rekel, da bo vse storil za nas,« je povedal možic. »Bil je na direkciji.«

»Sam, kajpada! Kdo ve, kaj je govoril. Ne dajmo, da bi sam hodil po pisarnah. Vem, da ne moremo brez njega, ko je prvi zaupnik in predsednik organizacije, pazimo pa, da je ne zavoji. Vseh štirinajst dni lahko hodi na direkcijo, rad se sprehaja. S tem bo stvar zavlekel in potem bo vse skupaj prepozno.«

Jeklarjev Lojze si je zamišljeno podpiral glavo, poslušal je vneto besedovanje in pogledoval kurjača, ki že zlepa ni imel priložnosti za tolikšno zgornost. Nič prav si ni bil na jasnem, kaj je treba ukreniti. Kurjaču je v marsičem pritrtil. Z Maksom

Jeklar je stal pred Kušarjem kakor kmečki sin pred očetom, od katerega terja posestvo z jasno zavestjo, da bo prej ali slej tako in tako njegovo. Za seboj je imel zid živih teles in z njimi je bil zdaj zlit, čutil se je močnega.

Kušar si je prižgal cigareto in pihal dim proti stropu.

»Kaj boš naredil?« je vprašal Jeklar.

»Jasno, da skličem zaupnike,« je zabundal predsednik, svest si dejstva, da ne sme prehudo oporekati in napeljavati vodo na mlin svojih zoprnikov. »Ne imejte me vsi za tako neumnega!«

»Nihče ni rekel kaj takega.«

»Če nihče ni rekel, pa vsi mislite, da ne poznam svojih dolžnosti.«

Iz veže se je oglasil starejši mož:

»Nič čudnega, če se gospodje igrajo z nami, ko se pa še v eni organizaciji ne razumemo.«

»Potemtakem bo posvet?« je vprašal Maks.

Kušar je hladno prikimal.

Maksu in Lojzu se je zdelo, da so bistveno dosegli. O načinu pogajanj s podjetjem in o vsem drugem bodo pač odločali zaupniki, s samim predsednikom se ni kazalo pregovarjati.

»Kdaj pa pridemo?« je hotel vedeti Jeklar.

Kušar se je zamislil, vlekel cigareto, ki je že skoraj dogorela, sedel na mizo in tlesknil s prsti.

»Potrebna je seja odbora, jutri moram spet v pisarno, zelo smo na kratkem s časom. Skušal bom čimprej sklicati, seveda je treba čimprej. Na desko bom nabil, vabila pripravim, vsi bodo obveščeni.«

»Mislim, da smo jutri zvečer že lahko skupaj,« je menil Maks. »Vsako uro je škoda zamuditi.«

»Jutri, jutri!«

Kušar je gledal ljudi kakor novice, ki v nobeni reči niso izvedeni. Ni pa mogel navesti nič pametnega in se je naposled vdal, da bo posvet že naslednji večer.

Pisarna se je izpraznila.

»Če pojde še na direkciji tako, potem smo dobri,« je ugotavljal Maks, ko so spet sedeli v gostilni. »Za jutri zvečer je treba pljuniti v roke: vse obvestiti in potem paziti na vsak sklep.«

»Sam ne sme drgniti kljuk na direkciji,« je menil kurjač.

In ker ni bilo blizu človeka, ki bi mu ne mogli zaupati, so si rekli, da bo treba tudi ustaviti obrate, če ne pojde drugače. Očitno je bilo, da so odpusti pomenili samo tovarniški manever.

»Če jim zdaj pokažemo zobe, nas bodo dolgo pustili na miru.«

2.

V dvorano se je nagnetlo toliko obratnih in organizacijskih zaupnikov kakor že dolgo ne. Tudi drugih članov se je nateplo, da je bil posvet skoraj pravcato zborovanje. In za čuda, točno so lahko začeli. Odpusti so razgibali ljudi kakor vojna napoved. Vsakdo se je zbal zase in je začutil, da je treba pomagati prvim obsojencem. Od sklepov prvega posveta je marsikaj zaviselo. Pa radovednost je prignala marsikoga. Zdaj ni šlo za vsakdanje malenkosti.

Tudi Kušar je to poudarjal.

»V neki igri pravi junak: Biti ali ne biti,« je govoril, ko je odprl posvet in se malce pošalil, da zdaj premnogi poznajo Dimnikovo hišo, ko organizacija ni samo neprijetna dolžnost, temveč edina streha zoper vse nevarnosti. »Biti ali ne biti, to je zdaj važno za naše odpuščene tovariše, pa tudi za nas vse. Ne smemo dovoliti, da nas oni gori pretentajo, mi moramo dobiti bitko, pa naj gre še tako trdo. Jugometal nam je napovedal ofenzivo, mi moramo udariti s protiofenzivo in ohraniti vsaj svoje pozicije, če ne pridobimo še kaj več.«

Izzval je pritrjevanje.

»Lepe besede!« je zaklical kurjač in zlopliskal. »Zdaj pa še enaka dejanja, potem ne boš imel bolj gorečega pristaša od mene. Pred vsemi tukaj ti obljubim!«

Odobranje po dvorani je pokazalo Kušarju, da mora na moč previdno voziti. Zaupniki so bili kakor sršenje gnezdo, v katerega ni kazalo dregati brez potrebe. Zdaj je med ljudmi še vse vrelo kakor med prepeči po prvem udarcu. Čez dan se je po obratih sprevračalo razpoloženje iz prvotne pobitosti v tiho in trmasto puntarijo. Zdaj je že pobilskavala iz oči in ust skoraj slehernega zborovalca, silila je na dan v odločni volji, da pošteno vrnejo udarec. Kušar je vedel, da bo vsa upornost morda

že v nekaj dneh splahnela, zdaj gre za prvi udarec nazaj.

Povedal je, da na direkciji nočejo ničesar slišati o pogajanjih, naročil je baje res nekaj manj, prošnje za sprejem v delo pa vsak dan več. Lahko so gospodje trdovratni, ko imajo adute v rokah.

»Mi jih imamo tudi!« je zaklical Vrtačnik.

»Morda stavko?« je vprašal Kušar s posmehom. »Ne bodimo otroci! Bolj bi ne mogli ustreči ravnatelju kakor s kakšno nepremišljenostjo. Bodimo pametni! Če je Jugometal res v zadregi z naročili, moramo to razumeti, zaradi nas samih je treba gledati na redno obratovanje.«

Ustavili so ga medklici.

»Naročil je dovolj, saj nismo slepi!«

»Nič ne smemo odnehati!«

»Gospodje imajo dovolj dobička!«

»Kaj bi vse samo na našo kožo!«

»Zdaj se postavimo, da nam ne bodo drv cepili na naših hrbtih!«

Kušar je počakal, da se je burja polegla. Samo mimogrede je ošinil z nejevoljnim pogledom svoje glavne zoprnike, ki so se brzdali v izražanju zadovoljstva. Le kurjač ni zakrival, da mu je od sile vseč bojevitost, ki jo je bilo treba prav malo podžigati; Kušar je pa njemu in drugim prisojal več zasluga zanj. Znašel se je na ognjenih tleh.

Spet je opozarjal na pametno ravnanje, dosti je govoril, a nič jasnega povedal. Nekajkrat je poudaril, da je organizacija dovolj močna in bo prav gotovo zavarovala svoje člane, če že vseh ne, pa vsaj večino.

»Kako pa?« je spraševal Jeklar, naveščen praznega besedovanja.

»Na direkciji bom toliko časa pritiskal, da zmagamo.«

»Pa ne sam!« je brž pristavil Prunk.

Premnogemu je vzel besedo iz ust. Za pogajanja z ravnateljstvom so hoteli imeti vsaj priče, če nič drugega. Pa ne samo to. Zmeraj so v važnih stvareh pošiljali v glavno pisarno in tudi na obratovodstva po več mož. Le v manjših zadevah je skočil zaupnik sam v pisarno, kvečjemu prizadetega delavca je imel s seboj. Kušar se je pa zadnje čase vedno bolj sam sprehajal po pisarnah in tudi večje stvari reševal kar na štiri oči. Ker mu je tu pa tam kaj malega uspelo, se je rad trkal na prsa, da sam več doseže kakor tropa drugih. Zdaj je moral privoliti v večje zastopstvo iz zaupnikov raznih obratov. Od vseh je bil Jeklarja najmanj vesel, pa se ga ni mogel otresti; kakor vse druge, so tudi njega izvolili, pa še prav radi. Nekateri so celo Maksa silili zraven, a iz enega obrata nista smela biti dva v delegaciji. Kušarju je bilo že samega Lojza preveč, vedel je, da bo pri pogajanjih pazil na vsako njegovo besedo in da potem ne bo ljudem prav ničesar zamolčal.

Komaj so opravili volitve, je Jeklar že stegoval roko. Poudaril je, da se je treba temeljito pripraviti za boj z Jugometalom. Takoj jutri morajo iti spet na ravnateljstvo, predvsem pa je treba vedeti, da gre za vse delavstvo in da morajo zato nastopiti vse svobodne organizacije.

»Enotni moramo biti, čimbolj enotni! Tudi delničarji so enotni proti nam, pa so raznih barv, raznih narodnosti, raznih verskih nazorov. Pri dobičku so si enotni, vsem je do tega, da je velik. V eni tovarni —«

»— ena organizacija!« mu je vpadel predsednik.

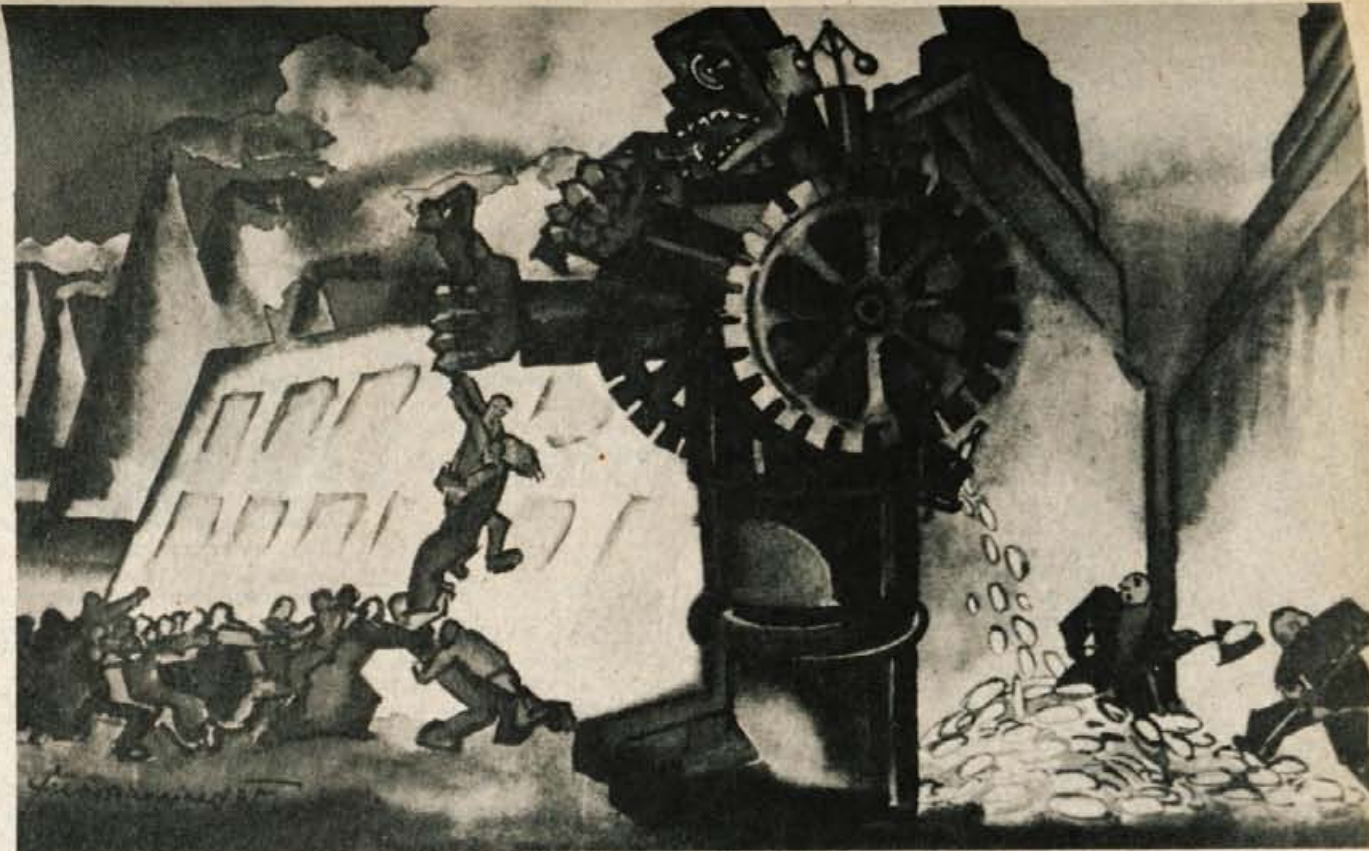
»Prav! Ampak je ni! Vsaj ne tako močne, da bi lahko prezrla druge. Mislim, da ne brez naše krivde.«

»Ne pripoveduj pravljic! Škoda časa!«

Nekateri so mrmrali, naj predsednik nikar venomer ne jezika, naj tudi komu drugemu da priti do sape. To je pomagalo in Lojze je na kratko razjasnil, da v enem tednu ne bodo mogli popraviti večletnih grehov in dobiti vseh kovinarjev v svojo organizacijo. Treba je sprejeti vsiljeni boj s podjetniki na takem bojišču, na kakršnem jih je zalotil. Če ni prav naj-

Brez perspektiv, akvarel, 1936 (primer Ravnikarjevega socialno-kritičnega ekspressionizma)

Ljubo Ravnikar: Kapitalistični stroj

boljših trdnjav, ne smejo sami razdrapati fronte in si med sabo skakati v hrbte.

»Črni in rumeni so sploh zato ustvarjeni, da nam skačejo v hrbet!«

»Včasih se vloge celo menjajo. Zdaj ne bomo razpravljali o tem, kdo proletariatu več škoduje in kdo manj. Pri vratarju je nabitih trideset imen in pri nobenem nisem bral opombe, kdo hodi v cerkev in kdo ne, kdo je bolj narodno zaveden in kdo ima več delavske razredne zavesti, kdo manj. Cesta jih čaka, stradež! Vse enako! Drugič, morda prav kmalu, bo nabito znižanje plač, spet si bomo enaki. — Pokažite mi, tovariši, delavca iz črne ali rumene organizacije, ki bi rad manj zaslužil kakor pa nas kdo.«

Počakal je in užival, da se mu je tako mimogrede posrečilo najti jasen, razumljiv dokaz za svoje trditve.

»Ali kdo ve za koga, ki bi nerad potegnil kovača več na dan?«

Možaki so vedrih obrazov majali z glavami.

»Jaz pa vem za enega!« se je na čudo vseh oglašil mlajši težak.

»Povej ga! Da mu preštejemo rebra! Kdo je?!«

»Pilarjev Jaka!«

Skoraj nihče se ni mogel ubraniti smeha. Jaka je veljal za najbolj omejenega delavca, opravljal je lažja dela in so ga imeli v tovarni zaradi očeta, ki je pustil pri peceh dosti let, nazadnje pa ga je opeklo in je žalostno končal.

»Tudi Jaka ima rad dober kos kruha,« je spregovoril Jeklar. »No, če bi tega vendarle ne razumel, bi mu ne zamerili. Lahko bomo pa pokazali na vse, ki bi radi ribarili v kalnem, naj bodo tu ali tam! Sam predsednik je govoril, da moramo v protiofenzivo. Držimo se teh smernic. Prav pri skupnem delu za odpuščene bomo videli, kdo je z nami in kdo z Jugometalom.«

»Če jih ne vzemo nazaj, kar v stavko!« je zavpil mladenič za vrati.

Zdaj je prišel Kušarjev trenutek, dolgo je že čakal nanj, vse preveč je pustil govoriti drugim.

»O stavki bodo sklepali družinski očetje, ne pa mlečnozobci! Ne igravimo se s kruhom! Zdaj vpiješ za štrajk, ko bo treba pritegniti pas, boš pa jokaj. Ze zdaj je hudič, ko imamo samo nekaj ljudi zunaj, zakaj bi vsem izpodkopavali tla, zakaj bi gospodom sami pomagali, da nas potem namlatijo?«

Nekateri so mu oporekali, da prehudo straši. Tovarna ima preveč naročil, da bi ji bila stavka všeč.

»Ne čvekajte tjavdan!«

»Pametno!« je pritegnil predsedniku celo Jeklar. »Stvarno sklepajmo o najvažnejših stvareh. Predlagam, naj gre takoj jutri deputacija na direkcijo. To ste tako že odobrili, pa ponavljam zaradi jasnosti. Potem predlagam skupno sodelovanje z ostalimi organizacijami v ta namen, da Jugometal vzame odpuščene nazaj, in sicer vse do zadnjega.«

»Pa shod v nedeljo!« je pristavil Maks.

Kušar si je prižgal cigareto in čakal. Vse mu je zlezlo čez glavo, zgubljal je vajeti. Ni mu kazalo, da bi udaril po Jeklarju in njegovih predlogih, z brezbriznostjo je hotel vse skupaj zavleči. Sam ni bil pripravljen, da bi povedal kaj boljšega in tudi na svoje okoli mize se je zaman oziral, vselej so oni čakali nanj, tudi ta večer je bilo tako. Povprašal je, če ima še kdo kak predlog.

»Saj je ta dober! Glasujmo!«

»Pa ne vsi od kraja! Nismo čreda ovac, organizacija smo, na zaupniškem posvetu glasujemo samo zaupniki.«

»Na shodu bo pa spregovorilo delavstvo!« je pripomnil Vrtačnik.

»Glasujmo! Glasujmo!«

Kušar je sprevidel, da mu to zavlačevanje ne bo pomagalo in je vprašal zaupnike, kdo se strinja z Jeklarjevim predlogom. Dosti rok se je dvignilo. Namrdnil se je in ker je bil posvet sklican zgolj zaradi odpuščenih, je oznanil, da je končan. Zaupniki so se razhajali, odpuščeni delavci so najdelj vztrajali v dvorani, radi bi izvrtali karkoli ugodnega, vsak zase je želel pritisniti na delegate, naj ga ne pozabijo.

»Kdaj se odpravimo nad starega?« je vprašal Lojze. »Ti najboljše veš za primerno uro.«

Predsednik je odločil, naj se okrog desete zbero, sam bo pa poprej skušal pripraviti sprejem. Z izgovorom, da ima še čez glavo dela, se je odpravil ven, četudi bi se Lojze rad domenil podrobnosti. Pa je bilo tudi prav, da so se fantje lahko med seboj kaj pomenili. Morali so na svojo pest obvestiti o sklepu ljudi iz ostalih dveh organizacij in jih povabiti za drugi dan k ravnatelju.

»Kaj pa, če bi z letaki obvestili delavce?« je menil kurjač.

»Za zdaj še ne. Ko pojde bolj trdo, se pomenimo. Bomo videli, kaj bo jutri in v nedeljo. Morda bo treba ustaviti obrate.«

Klic po stavki, ki je padel na posvetu, je vsem obležal v mislih. Ne samo Jeklar, ne le Prunk in podobni, tudi vsi drugi so ga še zmeraj slišali. V gručah in posamič so se pomenkovali, ali bi res kazalo ustaviti delo, če bodo gospodje na direkciji pokazali preveliko trmo.

Odlomek iz romana Pod kladivom, ki ga je leta 1950 izdala in založila Sindikalna založba Delavska enotnost v Ljubljani.

Medsebojno samevanje

1. pismo pesniku

Preklete Pesnik, si se morda vprašal, zakaj ravno tebi pišem zdaj vse to? Vidiš, lahko bi pripovedovala Flamingu, vem, da bi me poslušal. Toda on ne potrebuje mojih besed za odkrivanje samega sebe. Midva pa sva potrebovala besede, morala sva i m e n o v a t i svoja spoznanja, mumificirala sva jih, da bi imela potrdilo najinega bivanja. Ker morda nisva nikoli v resnici do kraja verjela. In besede so postale najina obsedenost. Rekli smo (ne vem kdo), da sem zbežala pred malomeščanstvom. Saj veš, pred drobnim opravljanjem sosedov, pa pogovorih o večnem naraščanju cen. Srečala sva se na križišču senc, dve senci, in mimo naju so drsele druge sence, ki so si morda tudi želele srečanja, drsele so mimo naju brez obrazov in brez kartoteke. Takrat sem hotela verjeti v veliko BESEDO, da sem sprejeta v društvo iskalcev resnice.

Prinesel si šopek šmarnic. Toda šmarnice so izdišale vonj po gozdu in soba je bila spet zanikrna in pusta, z zelenimi vlažnimi madeži na stenah. Spet se je vtihotapil v zavest dvom. Prišel si, posedel nekaj časa in nekaj govoril (ne spominjam se več kaj), potem si vstal in rekel — jutri me ne bo več. Verjela sem in se čudila, zakaj ni bolelo.

Vonj po šmarnicah. Bila je lepa pravljica, ki sva ji rekla Ljubezen, ker nama je bilo prijetno. Toda za pravljice sva že davno izgubila otroško preprostost. Šele kasneje, šele čez nekaj časa, ko sem se v tisti plesnivi sobi pričela spraševati, zakaj sem tukaj, je pričelo boleti. Pa nisem več vedela, ali zaradi tebe ali zaradi njih, ki sva jih imenovala Najini prijatelji. Nenadoma sem vedela, da sem se naučila samo glasno skrivati svoj strah, da ne razumem. Nikoli več nisem šla v zakajeno kavarno posedet za polito mizico, da bi ugašala cigaretne ogorke v prepolnem pepelniku, da bi dihala zrak alkohola in velikih besed, da bi v alkoholni omami kričala svetu Velike resnice, ki ničesar ne pomenijo.

Nikoli več se nisva srečala in vendar živim z menoj.

FLAMINGO

in beseda je meso postala gledala sem ga, ko je zbiral raznobarne steklene črepinje in jih nosil na kupček. Vsakokrat, ko je prinesel črepinje, je s pogledom precenjeval, koliko jih ima. Čepela sem v pesku in se čudila njegovi otroški igri zbiranja lepega raznobarnega brezvrednega zaklada.

Zakaj brezvrednega!

Ko je bil prepričan, da ima dovolj črepinj, je počenil v pesek in iz mokre glinje in steklenih črepinj pričel graditi palačo.

— Morje ti jo bo ob plimi podrlo, — sem rekla.

Pokimal je. In vedela sem, zakaj sem imenovala njegov zaklad brezvreden. Ker sem ga merila s svojim merilom vrednosti. Tudi jaz sem imela svojo otroško igro izgovarjanja lepo zvencev besed, nisem se spraševala, kaj pomenijo, važno je bilo, da so lepo zvenejele — hebridi češnjev cvet obred flamingo — nasmehnil se je — ti je tako ime? — sem vprašala začudeno, ker sem spoznala, da sem dala zadnji besedi neki pomen — zdaj mi je tako ime, — je rekel, — vseč mi je moje ime. —

Flamingo je vedno znova gradil svoje pisane palače, lepe, mineče trenutke in se zavedal, da so minljivi. Pa vendar nisem o tem nikoli govorila z njim. In on ve, da vem. S teboj Pesnik, bi govorila. Hotela bi ti p o v e d a t i, da vem.

2. pismo

spominu

Potem je tudi Grover.

Vonj po gorečem borovem lesu, vračanje, spomin, občutenje ognjev, ki smo jih z vaškimi paglavci kurili za vasjo, zvončkljanje zvoncev na vratovih pasočih se krav, dražeč vonj po pečenem krompirju, ki so ga dečki z ošiljenimi ogorelimi palicami bezali iz žerjavice. Prijatelji so se s pijansko hrupnostjo odpravljali na pot okoli sveta. Jutri bodo odšli in vzeli s seboj spise Henryja Millerja, kakor nosijo verniki s seboj Sveto pismo. Gnusi se mi njihov odnos do teh knjig, njihovo malikovanje boga seksa, zgolj telesno uživanje. Lažniv je in pretiran, kakor je lažniva Groverjeva brezspolna pesem.

Smejali so se — ti si Maude — in ti ,Elsie' — je odrejal Dolgolasec.

— Kdo bo Henry? —

— Žrebajmo — je predlagal nekdo.

— Žrebajmo, so se drli.

Jutri še vedno niso odšli. Videla sem jih doli s skale, prežeč orel v svojem gnezdu, ko so se utrujeno prebujali na pesku in si s slano vodo izmivali mačka s sivih obrazov. Grover je pel pesem o morski deklici, ki se je zaljubila v človeka in je šla prosit morskoročnico, naj ji podari noge. Stali so na pesku in gledali Groverja, ki je bredel v vodo in pel. Slišala sem jih, ko so govorili — saj ne bo storil. Grover je bredel dalje in pel. Čakali smo. Bila je igra čakanja, stava na naše besede, kajti tudi jaz sem rekla — ne bo storil —. Potem sem videla Flaminga, kako teče proti morju in za njim so zdrveli tudi drugi, na vso moč so hiteli, da je voda škropila okrog njih, bili so hiteča morska pena, ki je hotela ujeti pojočo pikico na obzoru. Bilo je priznanje, da smo stavo izgubili. Pesem je utihnila, pojoča pikica je potopila v razvijajočo se svetlobo vzhajajočega sonca, bile so še pršeče kapljice, ki so bile znak hitečih.

Groverja so privlekli na obalo, njegovo telo jim je mrtvo viselo v rokah, zlivali so vodo iz posode, ki je bila nekoč on, bilo je zaman, Grover se ni hotel več spominjati, ni ga brigalo.

S seboj nosim Groverjevo smrt, ne da bi on vedel, da sem mu jo vzela, da hočem razumeti, kar je on vedel, moram se spominjati, kar se njemu ni treba. Gledala sem na produ njegovo mrtvo vidnost, ki je otrdevala, posoda, polna vode, Flamingo je prišel gori k meni — verjel je, da ima sifilis, — je rekel.

— Pa ga je res imel? —

— Ne vem, — je rekel, — morda. Zdaj to ni več važno. —

Kitara je bila mrtva, nihče več ni pel. Zvečer sva jo vrgla v morje.

Kdo si bil Grover? Saj si vendar bil, bil si moj p r i j a t e l j — zakaj ne morem jokati? Pesem mi v odlomkih plava v možganih, vidim Groverja sedečega na produ, po-

jočega ob ognju, glavo obrača stran, da bi mu ne bilo treba gledati seksualnih orgij prijateljev, povsod ga vidim, od nekdaj se je pojavila suha bolečina, ki žge, pogledam Flaminga, znanega tujca ob sebi, nekako se razumeva, vendar ne vem, koliko.

3. pismo

besedi

Čakam, da njeno ime, njene roke, obraz, oči prekrije prah časa. Ko bom v sebi nosila njo brez bolečine, samo besedo — bila je. Prosila me je, naj pridem, naj ji pomagam, naj jo rešim. Zbežala sem, zato, ker mi je rekla, da ji ne morem uiti. Morda se ne spominja. Morda ne ve, da sem hotela samo dejanje spremeniti v besede, v kup večno trajajočih senc na papirju in pri tem pozabila, da se človek nujno zaplete. Ničesar ni mogoče zradirati.

V sanjah se vrača, hoče mi iztrgati komaj rojenega otroka iz rok, da ga potepta — rekla si mi, da me ljubiš, da boš vedno ostala pri meni. — In otrok kakor da noče umreti, steguje krvave ročice proti meni — pomiri se — me miri Flamingo — saj je samo mora. —

Je pozabila obljubo, ki je nikoli ne bi smela izreči? Takrat še nisem poznala cene besed.

besede VEDNO

izrekla sem. Zato se moram vedno znova boriti za svojega otroka. Tečem po travniku in vem, da je v kočici ona. Ali mi bo spet ugrabila otroka in ga zaklenila tja noter. In potem vidim Flaminga, ki mi prihaja na pomoč — pomiri se, saj so samo grede sanje —

oh ne, niso sanje, resnica je, izrekla sem. Moj greh. Ne ljubezen do ženske, temveč vedno prisotna obljuba, izrečena beseda VEDNO.

Zato se bojim. Ne tega, da bi ga izgubila, ker ga nočem i m e t i, bojim se izreči besedo, ki bi me vedno vezala, ki morda ni resnica Reči — ljubim te.

4. pismo

ljubezni

Ujeti zvezdo.

Govorila sva o Van Goghovih vizijah žitnih polj. Črni krokerji se spuščajo na valovita polja pšenice, polna sonca in nekega dne je v svoji norosti, v možganih, presušeni od sonca ujel zvezdo. Ime ji je bilo Maja. Ali smem bežati pred obrazi v sebi, ali me je res strah ljubiti bežeče vizije, ki bežijo pred mojim grabežljivim dotikom?

Šele zdaj spoznavam, da je Flamingo tisti resnični pesnik, sluzasto ranljivo, razdajajoče se bistvo brez obrambnega oklepa. Daje se, da bi v bolečinah dajanja spoznaval samega sebe. Zato sem mu lahko dala tisto, kar z besedami ni mogoče dati — svoja vprašanja — svoj strah.

Gledam Flaminga, ki iz koščkov lesa rezbari galebe. Gledam ga, ko nabira školjke, da bo gradil gradove iz njih. Gradove iz okamenelih ostankov preživetih trenutkov. Dal jim bo novi trenutek življenja. Vstajenje, za ponovno smrt. Vendar še dolgo, zelo dolgo bodo živeli v njem, v meni, da jih darujeva najinemu sinu in nikoli ne bova vedela, s kakšno ljubeznijo, grozo in bolečino bo nosil v sebi dediščino Sodome in Gomore, piš vetra, Groverjevo pesem... Strmim v modrikast dim, ki se vije s konca moje cigarete, majhnega modrikastega oblačka izgorelega življenja tobačnih listov, odhajajo, odhajajo od mene, vijejo se proti nepoznanemu, dih mene so, odhajam z njimi

iščem Flaminga, njegove pisane palače, lesene galebe, gradove iz izumrlih življenj, da bi mu povedala preprosto skrivnost ljubim te

čeprav ne vem, ali ne bom trenutek kasneje spet pričela dvomiti.

Marjana Srčič

Blaž Potočnik

*pesnik, nabožen in podučen pisatelj, časnikar in narodni
buditelj pa še zvezdoznanec, izumitelj in – homeopat*

Res, pravi vseved! Stoterih stvari mojster. Imenitnejšim, v svetovnem merilu sev, pa pravijo tako mnogostranskim umetnikom in znanstvenikom, da so to – renesančni ljudje. Pač takim, kot je bil Michelangelo Buonarroti ali Leonardo da Vinci ali pozneje tudi Johann Wolfgang Goethe.

Naš skromni rojak iz Struževega pri Kranju (včasih: »pri Naklem«) velja seveda le za polihistorja; pač človeka, ki se sicer mnogokje udejstvuje, a neke popolnosti v nobeni dejavnosti ne doseže.

Taki so morali biti brodolomci kje na pustih otokih, taki so morali biti naši stari fajmoštri in podeželski učitelji. Fajmoštri so gradili nove cerkve in župnišča, bili svojim faranom zdravniki za dušo in večkrat tudi za telo. Učitelji pa so morali k šolski učenosti dodajati še sadjarski, vrtarski in čebelarški pouk. Pa še organisti, pevovodje in režiserji so morali biti. Če ne, tudi še poceni občinski tajniki...

Današnji čas gleda na take polihistorje narahlo zvišča, češ, le specialist nekaj velja. Ta je sev, le lahko res temeljit v svoji stroki. Pač zato, ker se ji utegne ves posvetiti.

Nekoč – v Potočnikovih časih, pred poldrugim stoletjem – je bilo to drugače. Takrat so morali izobraženci poprijeti na več konceh in vleči več vozov hkrati.

Zato skušam te čudovite slovenske ljudi, za zdaj le Gorenjce, otepi pozabi. S spoštovanjem gledam na njihovo delo – pošteno opravljeno delo za ljudstvo. Skušam znova zbuditi zanimanje zanje, prikažati njihovo človeško podobo.

»BVAŽA JE SAVA VZEVA!«

Blaž Potočnik je bil rojen 31. januarja leta 1799 v Struževem. Oče Jakob je bil strugar, mati pa Barbara, mežnarjeva iz Čirčič. Fantiču je bilo lepo v Struževem, posebno Sava je bila zanimiva in stotero iger na rečnem bregu ga je čakalo sluherni dan.

Potočnikov »životopisec« Janez Žan je mikavno opisal njegovo struževsko prigodo:

Ze je naš Blaže tako odrasel, da brado na mizo nasloni in ima prvi slamnik na glavi. Urni in prijazni fantalin pridobi tovariše in jih nagovori, da bi šli čez plitvo stransko strugo na Savine kleči po drva, da bi jih mati v kurjavo imela. Otroci se zboje sive Save; le Blaže se spusti v tok – ali valovi ga vzdignejo in odneso. Na bregu stoječi tovariš, Jančev Tone, kliče na pomoč in vpije: »Bvaža je Sava vzeva!«

Mati Barbara sliši klic in hitro steče ob Savi za otrokom, se zažene v vodo deročo in reši sina svojega. Ko se Blaže zopet zavé, vpraša najprej: »Kje pa je moj svamnik?«

Potem so Potočnikovi svoj struževski dom prodali in si postavili novo hišico v starem delu Kranja. Komaj pa se je družina preselila, je požar, ki je takrat upepelil skoro vse mesto (bilo je to leta 1811), pogoltnil tudi dom, ki si ga je oče Jakob s trudom postavil ob roženski cerkvi. Potem so se Potočnikovi preselili v Ljubljano.

O Blaževem šolanju le na kratko: prvi pouk od matere Barbare, ki je znala brati že v oni dobi, nato normalka v Kranju, gimnazija in bogoslovje v Ljubljani.

Služboval je Blaž Potočnik najprej kot kaplan v dolenskem Šentjerneju (tu je nastala njegova imenitna Dolenjska »Pridi Gorenje...«), nato je bil nekaj let kantor v ljubljanski stolnici, od tod pa je bil poslan za župnika v Šentvid nad Ljubljano, kjer je bil faranom kar devetintrideset let »naš gospod oča.«

Tu je dne 20. junija leta 1872 tudi umrl. Pokopan je v kapelici za cerkvijo na pokopališču. Na grobni plošči ima vklesano:

**Bil je cerkvi zvest, koristen sin,
blag prijatelj, skrben duš pastir,
drag Slovincem bo njegov spomin,
daj, Gospod – o, daj mu večni mir!**

Druga plošča, vzdana v steber na cerkvenem pročelju šentviške cerkve, je bila vzdana dne 4. oktobra leta 1891 in slove:

V tej fari je kot župnik 39 let pastiroval gospod Blaž Potočnik, ustanovitelj Narodne čitalnice.

»Kdor hoče živeti in srečo imeti, naj dela veselo in moli naj vmes!«

Narodna čitalnica v Šentvidu nad Ljubljano ob svoji petindvajsetletnici.

To naj bi bil skelet, zgolj vnanja podoba polihistorja Blaža Potočnika. Je pa še druga, kar se da pisana notranja podoba nad vse simpatičnega moža.

Ki pa mu je poslal Prešeren dva strupena »sršena« (zabavljiva napisa) za vrat. Posebno tale je bil hud:

**Pred pevcu, potlej homeopatu
Popred si pevec bil, zdaj si homeopat;
popred si časa bil, zdaj si življenja tat.**

ŽIVLJENJA TAT

Seveda ne gre, da bi se preprost človek pričkal z velikim Prešernom, če ima pesnik v pogledu na Potočnikovo delo prav ali ne.

Ob strar pa le smem stopiti struževskemu rojaku, četudi le k njegovemu spominu.

Najprej:
V Pregljevi noveli Na vakance govori Blaž Potočnik dijaku Matiji Valjavcu:

»Dohtar v Kranju me psuje, da ljudi v grob spravljam v svojo homeopatijo. Res je, pomagam, kolikor gre. Zdravim. Briedek posel je, biti zdravnik. Jaz pa sem dohtar za duše in dohtar za telesa.«

»Mož je učen, pa ga je škoda. Grize. Ko bi ne vedeli, zakaj. Pa vemo. Ali naj bo sladak, če mu pa že tako gre na svetu, da Bog pomagaj.«

Homeopatija – mar res le šušmarsko zdravljenje? Še vedno sporno vprašanje tudi med zdravniki. Četudi je princip homeopatije – zdraviti slično s sličnim – že prastar; zanj je vedel sloveč grški zdravnik Hipokrat (460–377 pr. n. št.). Sicer pa mora tudi današnja šolska medicina priznati, da se dobijo kdaj pa kdaj sposobni homeopatski zdravniki, katerim ne more nihče odrekati uspešnega zdravljenja. Homeopati praviloma sami žive pametno in zdravo življenje, ordinirajo enostavne in cenene recepte. Z uporabo majhnih doz zdravil gotovo bolniku ne škodujejo, če mu že ne koristijo. Pomembni so tudi nasveti homeopata bolnikom, naj žive naravno, se drže dietičnih predpisov in da se čim več gibljejo na svežem zraku.

Vsekakor je homeopatija brez dvoma eno od najbolj zanimivih in poučnih poglavij v zgodovini medicine; vendar pa še ni dovolj znanstveno raziskana in utemeljena. Končna sodba o homeopatiji za to še ni izrečena, vsaj nepristrastno ne. Vse do danes ne!

Je pa s homeopatijo bilo tako, da je nekaj časa veljala kar za nekako modno muho. Saj so se ji posvečali ne le duhovniki, pač pa tudi ljudje visokih svetnih poklicev. Vse od časa, ko je nemški zdravnik Samuel Hahnemann (1755–1843) skušal znanstveno utemeljiti homeopatski nauk.

Pozneje je prišlo v modo »knajpanje« z mrzlo vodo, na to zdravljenje z japonsko kombušo pa s hermeliko in tako naprej, vse do danes tako popularnih savn.

Vsekakor, naš šentviški fajmošter gotovo ni hotel ljudem nič slabega – le dobro. Najbrž ni bil nobenega življenja tat...

(Nadaljevanje na naslednji strani)

ČASA TAT

Tudi ne bi rekel, da je Potočnik Bogu kradel čas, ko je pisal svoje najboljše pesmi. Nekatere so še danes zelo žive in jih dan za dnem pojó po vseh slovenskih krajih. Kdo vsaj ene od teh ne pozna, kdo vsaj ene od teh še ni pel?

Dolenska

*Pridi, Gorenz!
S mersle planine,
Vabi Dolenz
V gorke doline;
Mersel je led,
Pridi se gret.*

*Solnze gorko
Tukej nam sij,
Terta ljubo
goi se ovija;
Vinze s gore
greje serce.*

*Brati nas rod,
Brati nas Sáva;
Pride na brod
Kershki s Triglava,
Bratez, bod moj.
Pi ga s menoj.*

*Terta rodi,
Trud posabimo,
Vinze blishi,
Krajnzam napimo,
Bratom okrog:
Shivi jih Bog!*

Če je to pesem za veselo družbo, potem je Zvonikarjeva kar prava himna:

*Zvonovi, zvonite
in k delu budite,
ker naše življenje
je deloven dan...*

In potem jih je še cela vrsta, ki jim je Blaž Potočnik napisal besedilo in zložil napev.

V prvem zvezku Krajske Čbelice (izšel leta 1830) je Potočnikovih kar šest pesmi. Poleg Dolenjske še Zenjice, Nebesa, Vodniku pri Savici, Slaba vinska letina in Zdravica.

Občutljivemu estetu Matiji Čopu so Potočnikove pesmi ugajale. Hvalil jih je, ker so prav prikladne za petje. Imenuje jih najodličnejše v zbirki, zlasti Dolenjsko in Zenjice.

Skromno pa je dejal (v Pregljevi noveli Na vakance) Potočnik sam o sebi, »da ni pel bog zna kakšnih poučnih in globokih, da ni bil učen, kot je ta in ta, da ni bil pesnik, kot je kranjski dohtar.«

Novice, leta 1843, so takole ocenile Potočnikove pesmi: »Krajskih pesim g. fajmoštra Blaža Potočnika posebno perporočvati treba ni. Pojejo jih po celi deželi, bolj hvaliti se ne dajo. Vse pesmi so polne lepih misli in prave srčne vere. Kar pa jezika tiče, je tako prijeten, da jih je veselje brati.«

Zgodnja Danica, leta 1862, hvali: »Slavni gospod fajmošter Blaž Potočnik je s svojimi prelepimi pesmimi (n. pr. Dolenska, Zvonikarjeva, Planinar idr.) vsim znan; on je pravi pevski umetnik, ki je prav veliko storil k povzdignjenju petja na Slovenskem.«

Učitelj Luka Martinjak je (po Valjavcu) v razredu pred učenci s solzami veselja v očeh prebiral Potočnikove pesmi iz Čbelice. Dejaj je potem, da če je Valentin prvi, je Blaž gotovo drugi.

In še resna sodba literarne zgodovine: »V pesmih, ki jih je Potočnik priobčil v Čbelici, je vidna Vodnikova šola. Vendar se je učenec dvignil nad racionalizem svojega učitelja in izrazil že precej romantičnega čustvovanja.«

Blaž Potočnik je pisal tudi »cerkvene« (t. j. duhovne) pesmi. Izdal je kar več bukvic Svetih pesmi (za vsakega svetnika v koledarju posebna pesem). Pisal je v restavranjski vnemi proti janzenizmu. France Koblar meni, da je Potočnik zavestno nadaljeval Japljevo tradicijo, saj je prevajal iz latinščine in nemščine, a najboljše so originalne pesmi, zlasti Mariji in svetnikom v čast; v njih je zajemal iz živega baročno-cerkvenega duha in jim dal tako izrazito slovensko tipiko, da so te pesmi v njegovih, Travnovih, posebno pa v Riharjevih napevih, dobile popolnoma ljudski značaj. Mnogo se jih je ohranilo v cerkvenem petju do danes.

Prešeren pa je o tem Potočnikovem duhovnem pesnikovanju menil drugače. Kot priča tale »sršen«:

**Nekim pevcem duhovnih pesmi
Res je duhovna, in res pesem ni
vaša duhovna, duh praznote ki ima,
božjega prazna duha.**

Po Slodnjaku je misel napisal: »To so in spet niso duhovne pesmi, v njih je res duh po srčni in umski praznoti njihovega očeta, toda navdiha in pesniškega daru (božjega duha) zaman iščeš v njih.«

Spet drugače pa je sodil o Potočniku Janez Trdina v svojem Pretresu slovenskih pesnikov (1850).

»Cerkvenega pesnika, ki to ime zares zasluži, imamo dosedaj samo eniga. Vsak bravec bo uganil, de g. Potočnika mislimo. Manjši vrednost imajo njegove zlo natančne prestave. Pa o njegovih izvornih pesmih velja, kar smo izgovorili, v popolni meri. Iz njih se vidi, da se pesniški duh tudi v take pesmi vdihniti da, ki ne govore samo o ljubezni in o lepoti naravnih prikazni. V cerkvenih pesmih je g. Potočnik res mojster.«

Ali je Blaž Potočnik zameril Prešernu oba strupena »sršena«? France Kidrič pravi, da je Potočnik Prešerna zaradi obeh napisov grdo zasovražil. Vendar, glede na dejstvo, da je Potočnik v svojo Slovensko slovnico, natisnjeno leta 1849, uvrstil tudi Prešernove pesmi Krst pri Savici, Slovo od mladosti, Gloslo in več sonetov, je kaka mržnja skoro neverjetna.

Pa tudi glede na značaj Potočnikov ni mogoče misliti na kako hudo in vztrajno jezo. Kot tudi Slomšek ni bil prav nič gorak Prešernu zaradi še hujskih pušćic, ki so letele nanj.

KDOR IMA SRCE...

Začetni verz znane Potočnikove pesmi velja gotovo tudi zanj. Imel je srce — dobro, veselo srce.

V njegovi družbi je bilo zares domače slovensko veselje. Poslušal je rad petje in zraven je še »glaslove vredoval«. Imel je še v svojih starih letih mil in čist pevski glas ter prav natančen posluh.

Potočnik je bil domače preprost, glasan, šegavo oblasten in veder. Priljubljen med tovariši, ker je bil dober pevec in neugnan kratkočasnež. Predstojniki so ga cenili zaradi njegove bistrosti.

Škof ga je neki tako rad imel, da mu je rekel kar »moj sine«, farani pa so ga vedno imenovali le »naš gospod oča.«

Nadarjen mož je umel sirski, kaldejski in hebrejski. Po grško in latinsko je govoril. Italijansko mu je po domače šlo in po francosko je rad recital pesmi. Tudi vsa slovenska narečja so mu bila blizu.

Kot drugi slovenski polihistorji je tudi Potočnik uporabljal svoje obsežno znanje v mnogih stvareh v prid ljudstva.

Tako je napisal med drugim tudi knjižico **Kolera, potrebno podučjenja za kmeta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strašne bolezni obvaruje.**

Potočnik je izumil znan mlekarški enosni voziček z visokimi kolesi in vzmetmi. Celo stoletje so okoličanke vozile s temi

priročnimi vozički mleko v Ljubljano. Pa tudi bizoviške perice so ga do nedavnega uporabljale.

Le kaj še vse bi se dalo reči o drugih Potočnikovih dejavnostih, saj jih je za celo pahljačo!

Zgradil je v Šentvidu novo ljudsko šolo, obnovil cerkev, uredil novo pokopališče, livarju Samassi redno svetoval glede teže, mere in akordov zvonov. Napisal je priročnik o koralni glasbi. Za pratike je prispeval zvezdoznansko gradivo. Urejeval je devet mesecev uradni Ljubljanski časnik in v njem širil živo narodno zavest. Bil pa je dosleden nasprotnik ilirizma in janzenizma. V tem se s Prešernom pač nista razhajala.

V letu 1866 je Blaž Potočnik ustanovil šentviško Narodno čitalnico, eno prvih na Slovenskem. — In mimogrede še povem, da je stari fajmošter umel tudi stenske ure popravljati...

Dr. Francišek Lampe je zgoščeno okarakteriziral Blaža Potočnika in njegovo delo: »V učenih razgovorih se omenja kot strokovnjak, bodisi slovniški, bodisi zvezdoslovni, v umetnosti navajajo Potočnika kot pesnika in glasbenika; v duhovnih stvareh velja kot znamenit govornik in cerkven pisatelj; v gospodarstvu je bil Potočnik svojim župljanom vzgled umnosti in marljivosti; kot vesel tovariš in prijatelj pa je bil neusahljiv studenec šale in dovtipov.«

Vsiljevati komu to simpatično podobo našega rojaka iz Struževega, to pa res ne gre. Kot ne moreš nobenemu ukazati, da bi te imel rad. Časi se menjajo in tudi naši okusi se z nami vred menjajo. Pač:

Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.

Črtomir Zorec

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Tone Prednar, Niko Rupel, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Župan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).